

■

УНИВЕРЗИТЕТ “СВ КИРИЛ И МЕТОДИЈ” - СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА СОЦИОЛОГИЈА

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

ЕЛЕМЕНТИ НА КОНСОЦИЈАЛНАТА ДЕМОКРАТИЈА ВО РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА ПОСЛЕ 2001 ГОДИНА

МЕНТОР
ПРОФ. Д-Р ИЛО ТРАЈКОВСКИ

КАНДИДАТ
ЛУЛИ АЈРУЛАУ

СКОПЈЕ, 2020 ГОДИНА

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	4
I ДЕЛ.....	5
1. ДЕМОКРАТИЈА.....	5
1.1. Мнозинскиот модел во Велика Британија.....	7
1.2. Консоцијалниот модел во Швајцарија.....	8
2. КЛАСИЧНАТА И НОВАТА ТЕОРИЈА ЗА ДЕМОКРАТИЈА.....	10
3. МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ.....	11
4. ОБЛИЦИ НА ДЕМОКРАТСКИ ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМИ.....	12
4.1. Претседателски систем.....	12
4.2. Парламентарен систем.....	12
4.3. Мешовит систем.....	13
5. КОНСОЦИЈАЛНА ДЕМОКРАТИЈА.....	15
II ДЕЛ.....	18
1. МАКЕДОНИЈА ПО НЕЗАВИСНОСТА.....	18
2. УСТАВОТ НА РМ ОД 1991 ГОДИНА.....	19
3. РАМКОВЕН ДОГОВОР.....	20
3.1. Краток преглед на рамковниот договор.....	20
3.2. Области кои ги опфаќа Рамковниот договор.....	22
4. УСТАВНИ ИЗМЕНИ.....	24
5. ЕЛЕМЕНТИ НА КОНСОЦИЈАЛНАТА ДЕМОКРАТИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	25
РЕЗИМЕ.....	27
ЛИТЕРАТУРА.....	29

ВОВЕД

Денес повеќето земји се мултиетнички и културно разновидни. Таа разновидност предизвикува серија важни прашања, како што се правото на јазик, политичкото претставување, регионалната автономија, образовниот систем, националните симболи, и државните празници. Изнаоѓањето морално одбранливи и политички остварливи одговори на овие прашања е најголемиот предизвик со кој демократиите денес се соочуваат.

Во практиката на современата демократија е карактеристичен широк дијапазон на формални односи меѓу институциите на власта, какви што се законодавната власт, извршната власт, судската власт, политичките партии и сл. Во обидот да се направи синтеза на бројните варијации се чини главен критериум е прашањето колку е мнозинскиот или консензуалниот модел инкорпориран во нивните правила и практики.

Во политичката пракса постојат два главни модели на менаџирање со културните и етничките прашања. Тоа се консоцијалниот и мнозинскиот модел. Консоцијалниот е еден од моделите за надминување на етнички конфликти кој им помага на малцинските заедници да се здобијат со поголема моќ на одлучување, а на мнозинските заедници им овозможува одржување на системот воопшто и политичката стабилност.

Во првиот дел од овој труд, ќе се осврнам на поимот демократија и нејзините принципи, при што фокусот е врз прашањата што значи демократијата воопшто, разликите меѓу мнозинскиот и консоцијалниот модел, потоа, што е консоцијална демократија и кои се нејзините карактеристики и поволни услови, во врска со ова поаѓам од теоретските концепти на Аренд Липхарт и Вил Кимлика во однос на прашањата и барањата на малцинствата во плуралните и мултиетничките општества, како и нивните погледи и мислења како да се регулираат односите меѓу различните групи во општеството за да се овозможи праведност и стабилно функционирање на демократијата.

Аренд Липхарт со неговиот модел на консоцијална демократија односно соработка и согласување на елитите на сегментите, различните групи на население, ја

објаснува политичката стабилност на некои европски демократии со плурални општества, како Белгија, Швајцарија и др., во нивната консоцијална фаза од развојот. Плуралното општество означува општество кое е поделено на сегменти (групи на население), кои можат да бидат различни меѓу себе според религиозни, идеолошки, јазични, регионални, културни, расни или етнички карактеристики.

Вил Кимлика со неговиот концепт на мултикултурализам развива едно општо гледање на сликата, тој идентификува некои клучни концепти и принципи кои треба да се земаат предвид и со тоа да ги претстави главните темели за еден либерален пристап кон правата на малцинствата.

Во Република Македонија во 2001 година во Охрид од страна на четирите најголеми парламентарни политички партии во тоа време, од нивните претставници, како и од претседателот на државата се потпиша Рамковниот договор со што заврши седуммесечниот вооружен конфликт кој се случи во Република Македонија. Со уставните амандмани кои произлегоа од Охридскиот рамковен договор системот на мнозинска демократија во Македонија во голема мерка се измени. Внесени се инструменти и политики за заштита на немнозинските етнички заедници, со што системот на РМ добива карактер на споделување на власта, договорна или консоцијална демократија.

Врз основа на овие општи теоретски претпоставки, во вториот дел од овој труд се врши анализа кои елементи на консоцијалната демократија ги имаме во политичкиот систем на Република Македонија и каде ги препознаваме. Притоа, предмет на анализа ќе бидат Рамковниот договор од 2001 година, уставните амандмани произлезени од Рамковниот договор од 2001 година и законите. Уставните и законските одредби на РМ кои се совпаѓаат со карактеристиките на консоцијалната демократија. При што се потпирам врз домашните стручни анализи на автори кои укажуваат на елементи на консоцијалната демократија во политичкиот систем на Република Македонија после 2001 година.

I ДЕЛ

1. ДЕМОКРАТИЈА

Терминот демократија може да се каже дека е еден од најупотребуваните термини како во политиката така и во науката и другите сфери на општествениот живот. и во минатото, но и денес различната и универзалната употреба на овој термин предизвикува разни контраверзии. И покрај тоа, што постојат различни гледања на деократијата, сепак преовладуваат тие коишто демократијата како облик на владеење ја оценуваат како најсоодветно политичко и општествено уредување во коешто преку одговорно општество се доаѓа до одговорна влада, а со тоа и до поуспешно остварување на колективната цел и потврдување на човековата личност.

Демократијата е политички систем базиран на можноста народот, граѓаните преку фер избори да можат да ги избираат своите претставници. Ова право на бирање на своите претставници е основниот концепт на демократијата. Слободата е централна идеја и вредност на демократијата. Демократијата како политичка слобода треба да се однесува на секој поединечен член на една заедница.

Во нејзиното традиционално сфаќање, демократијата се определува како владеење на народот, изведено со спојување на старогрчките зборови *demos*-народ и *kratein*-владеење. Но, со оглед на тоа што тешко може да се очекува дека народот ќе има исти ставови при одлучувањето, овие традиционални определувања на демократијата всушност тргнуваат од нејзиното сфаќање како владеење на мнозинството. Мнозинство значи поголем број или поголем дел од некоја целина, на пример, од целиот народ, од општеството, граѓаните од една општина и сл. Наспроти мнозинството се наоѓа малцинството. Малцинство е оној дел од целината кој гласал или сè уште мисли, посакува и дејствува поинаку од мнозинството (Трајковски 2005: 141).

Уште во античка Грција бројот на луѓето (мнозинство или малцинство) кои управувале со државата се поставувал како критериум за класификација на политичките системи. Во тој период по своите политички идеи најистакнати биле филозофите Платон и Аристотел. Платон имал забелешки за демократијата бидејќи сметал дека таа ја одзела власта од паметните луѓе (експертите) и ја предала на

демагозите. Тој сметал дека со државата треба да управуваат филозофите. Според Платон на посебните човечки карактери одговараат и посебни облици на политичкиот поредок (тимократија, олигархија, демократија, тиранија).¹

Според Аристотел владеењето на народот во основа е владеење на сиромашните. Во своето дело “Политика”, зборувајќи за идеалното државно уредување, Аристотел демократијата ја одредува како владеење на најсиромашните и истакнува: *“Тоа е држава во која власта е во рацете на сиромашните, кои се залагаат за своите интереси. Со оглед на тоа што не се потполно способни за практична рационална мудрост, нивните одлуки често ќе бидат погрешни.”* Аристотел политичките системи ги класифицирал на следниот начин.

Начин на владеење	Здрави системи Општ интерес	Дегенерирани системи (во интерес на управувачите)
Број на управувачи		
еден	монархија	тиранија
малкумина	аристократија	олигархија
мнозинство	демократија	демагогија

Кај Аристотел идеален облик е политејата во кој елементите на демократијата и олигархијата се измешани. Во тоа време, очигледно, поимот демократија не бил популарен, односно се сведува на владеење на толпата, тиранија на мнозинството врз малцинството и на ситуација во која владее хаос и несигурност (Ванковска 2014: 76).

За промоцијата на принципот на мнозинство своја заслуга имаат и определени влијателни политички мислители. Според Џон Лок “кога еден број на луѓе ќе се согласи да создаде една заедница или влада, тие со тоа веднаш се соединуваат и чинат едно политичко тело во кое мнозинството има право да делува и да одлучува за останатите”. За Алексис де Токвил “во битието на самата демократија е апсолутното владеење на мнозинството, бидејќи во демократијата не постои ништо што би можело да му се спривстави на мнозинството”. Но, Жан Жак Русо се сомнева во можноста за

¹ <http://ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/jovmio/Dokumenti/Oblici%20politickog%20poretka%20i%20pitanje%20najboljeg%20oblika.htm>

постоење на совршена демократија во буквална смисла. Според него, спротивно на природата на нештата е многумина да владеат, а малкумина да се владеани. “Ако постои нација на богови, таа би се управувала себеси демократски. Толку перфектно владеење не е соодветно на човештвото”. Со тоа всушност се начнува и проблемот на големината (бројноста) на мнозинството кое одлучува, бидејќи често пати во практиката се случува мнозинството кое благодарение на изборните резултати дошло на власт, всушност бројчано да претставува малцинство.

Денес, се повеќе предмет на расправа станува односот мнозинство-малцинство. Според мислењето на авторите кои укажуваат на проблемот на “тиранија на мнозинството”, правата на малцинствата не претставуваат само остаток од мнозинството, туку претставуваат повеќе или помалку стабилна група со специфични обележја. Во таков случај мнозинството и малцинството се наоѓаат едни покрај други како персонално одвоени и спрема определени општи карактеристики идентификувани групи. При постоење на такви услови, решението се бара преку консензус (Климовски 1994: 607).

Она што е предуслов за постоење на демократијата е можноста за слободно искажување на различните ставови, мислења и интереси. Социјалната хомогеност и политичкиот консензус се сметаат за фактори кои се многу корисни за стабилна демократија.

Владеењето на народот како основен принцип на демократијата се остварува на два начини: директна или непосредна и индиректна или посредна односно претставничка демократија. Во директната демократија сите граѓани учествуваат во процесот на донесување одлуки, (ова било карактеристично за античките градови-држави). Современата директна демократија се изразува преку иницијативи и референдум.

Во посредната, претставничка демократија граѓаните на избори ги бираат своите претставници во парламент со што ги овластуваат да носат одлуки во нивно име. Современата, индиректна или претставничка демократија се појави во седумнаесеттиот век во Англија. Оттогаш, па се до денес, владеењето на народот се сфаќа и се остварува како владеење на претставници избрани од народот, во име на народот и за доброто на народот (Трајковски 2005: 125).

Најзначајни карактеристики на претставничката демократија се:

- гарантирање на човековите права и слободи
- Ограничена државна власт
- слободни и праведни избори
- владеење на мнозинството и гарантирање на правата на малцинството.

Во современата, претставничка демократија, владеењето на мнозинството се дополнува со принципот на гарантирање на правата и слободите на малцинствата.² Правата на малцинствата не зависат од волјата на мнозинството туку се одредени со уставите и законите на земјата. Оттука, нивното непочитување од страна на мнозинството значи и кршење на демократското правило за владеење на законот и за еднаквоста на сите пред законот.

Демократијата не е кохерентна или стабилна група на начела кои можат лесно да се реализираат, особено не во услови на мултиетнички држави. На неа треба да се гледа како на динамичен збир на начела со релативно значење, кои се менуваат во согласност со нивната конципираност и со надворешните влијанија.

Во својата книга Модели на демократија, холандскиот автор Аренд Липхарт дава поширока и продлабочена елаборација на мнозинскиот модел на демократија. Липхарт од мнозинскиот модел на демократија го извлекува и го развива консоцијалниот модел на демократија како негов опозит.

Липхарт наведува десет главни елементи на мнозинската демократија:

1. Концентрација на извршната власт во еднопартискиот кабинет (влада).
2. Доминација на владата.
3. Двопартиски систем. Во системот доминираат две големи партии.
4. Мнозински или диспропорционален изборен систем. Изборниот систем тежи да произведува високи диспропорционални резултати.
5. Интересено-групен плурализам како компетитивен и противнички систем. Компетицијата и конфликтот исто така го карактеризираат мнозинскиот интересено-групен модел. Во спротивност со интересено-групниот систем е корпоративниот систем во кој регуларните состаноци се одвиваат помеѓу претставниците на

² ИлоТрајковски: Политика на човековите права I дел: основни поими, Скопје, 2005, стр. 142.

владата, синдикатот и работодавачките организации кои бараат договор во социјално-економските насоки на политиката. Тој процес на координација е често сфатен како концентрација, а постигнатите договори се често нарекувани трипартитни договори. Наспроти ова, плурализмот значи мноштво на интересни групи кои вршат притисок на владата-државата на еден некоординиран и компетитивен начин.

6. Унитарна и централизирана влада.

7. Концентрација на законодавната власт во еднодомниот парламент.

8. Уставна флексибилност. Британија има непишан устав.

9. Отсуство на судска контрола на уставноста. Нема пишан уставен документ со статус на “највисок закон” (хигхер лањ) според кого судовите би можеле да ја тестираат уставноста на регуларното законодавство. Долниот дом е единствениот судија на уставноста на неговите закони. Фактички парламентот не е поврзан со уставот.

10. Централната банка е контролирана и зависи од извршната власт.³

Од друга страна, консоцијалниот модел на демократија е претставен во смисла на десете елементи кои се спротивставени на мнозинскиот модел на демократија. Тие елементи се:

1. Поделба на извршната власт во пошироки коалициони влади. Пример за тоа е Швајцарија со 7 членови на извршната власт.
2. Извршно-законодавна рамнотежа на власта во која нема оставка на владата.
3. Мултипартиски (повеќепартиски) систем.
4. Пропорционална репрезентација.
5. Интересено-групен корпоратизам (соработка).
6. Федерална и децентрализирана држава (власт). Власта е поделена помеѓу федералната централна влада и федералните единици на пониските нивоа.
7. Силен бикамерализам.
8. Уставна ригидност. Уставот бара за одлучување одредени специјални правила или специјално мнозинство.
9. Судска контрола на власта

³ ArendLiphart: Modeli demokratije, Beograd, 2003, str. 81.

10. Независност на централната банка.

Десете спротивставени карактеристики на двата модели на демократија Липхарт ги објаснува преку практични примери на релативно чисти случаи на мнозинска демократија, тоа се: Велика Британија, Нов Зеланд (до 1996) и Барбадос, и релативно чисти случаи на консоцијална демократија: Швајцарија, Белгија и Европската унија.

Како десетте карактеристики се инкорпирани и функционираат во политичкиот систем, Липхарт ги објаснува преку Британскиот мнозински модел и Швајцарскиот консоцијален модел.

1.1. Мнозинскиот модел во Велика Британија

Британската верзија на мнозинскиот модел (или како што Липхарт го нарекува и вестминистерски), е најпознат пример на овој модел на демократија.

1. Концентрација на извршната власт во еднопартиските влади со тесно мнозинство. Најсилен орган на британскиот систем на власт е владата. Вообичајно е составена од членовите на партиите кои имаат мнозинство на места во Долниот дом, додека партијата која е малцинство не е вклучена во неа. Коалиционите влади се ретки, (познат случај на коалициона влада е воениот кабинет 1940-45 година кого го формирале конзервативците со своето мнозинство во парламентот, со либералите и лабуристичката партија, и конзервативниот премиер Винстон Черчил). Со оглед на тоа што во британскиот двопартиски систем две главни партии имаат приближно еднаква моќ, партијата која победува на изборите обично го претставуваме тесното мнозинство и малцинството е релативно големо. Значајно малцинство е исклучено од власта и е во опозиција.

2. Доминација на владата. Обединетото Кралство има парламентарен систем на власт, што значи дека владата зависи од поддршката на парламентот. Со оглед на тоа што владата е составена од водачите на мнозинските партии во Долниот дом на парламентот, обично е поддржана од мнозинството во Долниот дом, затоа може да се очекува дека ќе остане на власт, како и дека нејзините законски предлози ќе бидат одобрени, што значи владата е доминантна во однос на парламентот.

3. *Двопартиски систем.* Во Британија доминираат две големи партии конзервативната и лабуристичката. Другите партии исто така, се кандидираат на изборите и освојуваат места во Долниот дом (посебно либералите), но овие партии не се доволно силни за да бидат победници. Мнозинството на места во парламентот ги заземаат двете најголеми партии кои и ги формираат владите. Основна политичка разлика меѓу двете партии е несогласувањето во однос на социјалната и економската политика. Лабуристите се лево, а конзервативците десно од центарот.

4. *Мнозински и диспропорционален изборен систем.* Долниот дом е големо изборно тело, бројот на пратениците се движел од 625 во 1950 година до 659 во 1997. Членовите се избираат по изборни единици кои даваат по еден член според мнозинскиот метод, избран е кандидатот кој ќе добие мнозинство гласови, или, ако нема чисто мнозинство, тогаш се избира оној кој ќе ги добие гласовите на посиленото малцинство. Овој систем често дава диспропорционални резултати. На пример, Лабуристичката партија го освоила апсолутното парламентарно мнозинство со 319 од вкупно 635 места во парламентот, со само 39,3% гласови во октомвриските избори 1974 година, додека либералите со освоени 18,6% гласови, скоро половина од гласовите на лабуристите, добиле само 13 места. Но, има поместување од мнозинскиот изборен модел, имено, после изборната победа на лабуристите во 1997 година, новата влада на тогашниот премиерот Тони Блер одлучила дека изборите за британските претставници во Европскиот парламент во 1999 година, ќе се одвиваат според методот на пропорционалното претставување, со што Обединетото Кралство е во ист ред со другите членки на Европската унија. Потоа, пропорционалното претставување се користи и на изборите за новите регионални општини на Шкотска и Велс.

5. *Плурализам на интересните групи.* Концентрирајќи ја власта во рацете на мнозинството, мнозинскиот модел на демократија значи влада наспроти опозиција, која е компетитивна и соперничка. Плурализмот подразбира мноштво на интересни групи кои вршат притисок на владата некоординирано и во сопернички манир. Британскиот систем на интересните групи е плуралистички.

6. *Унитарна и централизирана власт.* Обединетото Кралство е унитарна и централизирана држава. Локалните власти вршат низа на функции, меѓутоа, тие се

само творби на централната власт и нивните овластувања не се загарантирани со уставот (како во федеративниот систем). Освен тоа, локалните власти финансиски се зависни од централната власт. Не постојат јасно одредени географски и функционални подрачја кои се надвор од надлежноста на парламентарното мнозинство и владата.

Постојат два исклучоци. Прво, Северна Ирска има сопствен парламент и влада со висок степен на автономија уште од 1921 година, кога република Ирска стекнала независност, до наметнувањето на директната власт од Лондон во 1972 година. Притоа е значајно дека автономијата на Северна Ирска била елиминирана само со одлука на просто мнозинство во парламентот. Вториот исклучок се однесува на постепеното движење кон поголема автономија за Шкотска и Велс. Но, дури во септември 1997 година, на референдумите во Шкотска и Велс е овозможено создавање на шкотски и велшки општини.

7. Концентрација на законодавната власт во еднодомното законодавно тело. Што се однесува на организацијата на законодавната власт според мнозинскиот принцип на концентрација на власта, значи дека законодавната власт треба да биде концентрирана во еден дом или совет. Во таа смисла, Обединетото Кралство малку отстапува од чисто мнозинскиот модел. Имено, парламентот се состои од два дома: Долниот дом кој се избира на непосредни избори, и Домот на лордовите кого воглавном го сочинуваат членовите на наследните племиња, кои ги поставува владата. Односот на двата дома е асиметричен, бидејќи скоро целата законодавна власт е во рацете на Долниот дом. Единствената власт која ја задржал Домот на лордовите е овластувањето да го одложи стапувањето на сила на законските акти, и тоа предлози кои се однесуваат на финансиите можат да се одложат за еден месец, а другите за година дена.

8. Флексибилност на уставот. Британија има непишан устав, што значи дека не постои пишан документ во кој се прецизираат составот и овластувањата на институциите на власта, како и правата на граѓаните. Наместо тоа има основни закони како што се “Магна карта од 1215 година”, “Повелбата за правата од 1689 година“ и Законите за парламентот од 1911 и 1949 година и принципите на општото право (common law), обичаите и конвенциите. Фактот дека уставот е непишан со самото тоа е флексибилен, бидејќи парламентот може да го промени како било кој друг закон со

просто наместо со квалификувано мнозинство (на пример, двотретинско) кое се бара за промена на пишаните устави во демократските држави.

9. *Непостоење на судска ревизија.* Последица од постоењето на напишан устав е непостоењето на судска ревизија, не постои пишан уставен документ со статус “највисоко право” според кого судовите би можеле да ја проверуваат уставноста на редовните закони, така што, како во поглед на промените така и во толкувањето на уставот може да се каже дека парламентарното мнозинство има суверена власт.

10. *Централната банка е под контрола на извршната власт.* Англиската банка не можела да делува независно и таа е под контрола на владата. Дури во 1997 год., со една од одлуките на новоизбраната лабуристичка власт, на Англиската банка и е дадено овластување самостојно да ги одредува каматните стапки.

Според Липхарт мнозинскиот модел е инкомпатибилен со потребите на длабоко поделените, плуралистички општества.

1.2. Консоцијалниот модел во Швајцарија

Консоцијалниот модел на демократија според десете карактеристики е во спротивставеност со оние на мнозинскиот модел.

1. *Поделба на извршната власт во широки коалициони влади.* Принципот на консензус значи да им се дозволи на сите или на поголемиот дел значајни политички партии да ја делат извршната власт во широка коалиција. Швајцарското извршно тело кое го сочинуваат седум членови - Федералниот совет, е пример за таква широка коалиција.

Три големи партии - Христијанските демократи, социјал-демократите и радикалните демократи, од кои секоја имала отприлика по една четвртина од местата во долниот дом на законодавното тело а во периодот после Втората светска војна и Националната партија со приближно една осмина од местата, ги делат седумте извршни позиции сразмерно. Според дополнителниот критериум јазичните групи мора да бидат претставени сразмерно со својата големина. Четири или пет на оние кои зборуваат германски јазик, еден или двајца кои зборуваат француски и често еден кој зборува италијански.

2. *Извршно-законодавна рамнотежа на власта.* Швајцарскиот политички систем не е ниту парламентарен ниту претседателски. Односот помеѓу извршниот Федералниот совет и законодавното тело швајцарскиот политиколог Јирг Штајнер го објаснува на следниот начин: “Членовите на советот се избираат поединечно во утврден период од четири години и според уставот, законодавното тело не може да им изгласа недоверба во текот на тој период. Ако некој предлог од владата не помине на парламент, не е нужно членот кој го поднел тој предлог, а ниту Федералниот совет како орган, да поднесат оставка” (Штајнер, 1974: 43). Ова формално разделување на власта довело до поголема независност како на извршната така и на законодавната власт и нивниот однос е многу поурамнотежен отколку што е тоа случај со односот на релација влада-парламент во Британија.

3. *Повеќепартиски систем.* Швајцарија има повеќепартиски систем во кој ниту една партија не е блиску до мнозинскиот статус. На изборите за швајцарскиот национален совет во 1995 година, 15 партии освоиле места, но повеќето од тие места 162 од вкупно 200 ги добиле големите партии претставени во Федералниот совет. Според ова, за Швајцарија може да се каже дека има четворопартиски систем.

4. *Пропорционално претставување.* Наспроти мнозинскиот модел, каде големите партии се многу застапени а малите недоволно, основната цел на пропорционалното претставување е местата во парламентот да се распределат меѓу партиите сразмерно на бројот на гласовите кои ги добиле. Долниот дом на законодавното тело во Швајцарија се избира според системот на пропорционалното претставување.

5. *Корпоративизам на интересните групи.* Швајцарија ги има карактеристиките на либералниот корпоративизам (каде здруженијата на работодавачите се посилни). Во оваа земја се покажуваат три елементи на корпоративизмот: трипартитното усогласување, мал број на релативно големи интересни групи, и истакнатото место кое го држат најзначајните здруженија.

6. *Федерална и децентрализирана власт.* Швајцарија е федерална држава во која власта е поделена помеѓу централните институции и институциите на дваесет кантони и шест т.н. полукантони, настанати со поделбата на трите поранешни обединети кантони. Полукантоните имаат само по еден претставник наместо два во

швајцарското федерално собрание - Државниот совет. Според ова, Швајцарија е една од најдецентрализираните држави во светот.

7. *Силен дводомен систем.* Народното собрание е долниот дом и го претставува швајцарскиот народ, додека Државното собрание е горниот или федералниот дом, кој ги претставува кантоните и во кој секој кантон има по два, а секој полукантон по еден претставник, со тоа малите кантони се подобро претставени во Државното отколку во Народното собрание. Покрај тоа, “потполната еднаквост на двата дома е свето правило во Швајцарија” (Линдер, 1994: 47).

8. *Ригидност на уставот.* Швајцарија има пишан устав, единствен документ кои ги содржи основните правила на владеењето и кој може да се промени само со квалификувано мнозинство. Амандманите на швајцарскиот устав мора да добијат поддршка на референдум, и тоа не само од вкупното мнозинство на народот туку и од мнозинството во повеќето кантони. Полукантоните имаат половина гласови во пресметувањето по кантони, ова значи дека, на пример, уставниот амандман може да биде усвоен со 13,5 кантони “за” и 12,5 кантони “против”. Условот според кој мнозинството кантони мора да го одобрат амандманот значи дека населението на помалите кантони и полукантоните, кое сочинува помалку од 20% од вкупното население на Швајцарија, може да стави вето на уставните промени.

9. *Судска ревизија.* Швајцарија отстапува од еден аспект од чисто консоцијалниот модел. Нејзиниот врховен суд- Федералниот трибунал, нема право на судска ревизија. Народната иницијатива со која бил направен обид ова да се воведи, одлучно била одбиена на референдумот во 1939 година.

10. *Независност на централната банка.* Швајцарската централна банка долго време се сметала за една од најсилните и најнезависни централни банки.

Од сите овие карактеристики, како што наведува и самиот Липхарт, може да се издвојат две примарни карактеристики на консоцијалната демократија, тоа се: учество во извршната власт и групна автономија (sharing of executive power and group autonomy). Учесството во власта значи партиципација на претставниците на сите значајни групи во политичкото одлучување, посебно на извршно ниво; групна автономија значи дека тие групи имаат власт (authority) да ги водат нивните сопствени внатрешни работи..

Консоцијалната демократија како теоретски концепт спаѓа во групата на плуралистички теории за демократија. Основна карактеристика на овие теории е тоа што, општествениот и политичкиот живот го промислуваат низ категоријата група. Групите се претставуваат како основни социјални појави. Општеството претставува комплексна мрежа од групи и меѓугрупни односи, а не поле на дејствување на државата или на граѓаните поединечно (Трајковски 2005: 85).

Според авторите на плуралистичката теорија за демократија⁴, плурализмот претставува систем на дисперзија на моќта во општеството меѓу многубројни групи и индивидуи со висок степен на нивна партиципација во водењето на политиката од локална до национална сфера, на сите нивоа на процесот на донесувањето на политичките одлуки. Додека демократските елитисти од “тврдата линија” конструираа глобална пирамида на концентарција на моќта-плуралистите конструираат мноштво пирамиди-агрегации на интереси, микро моќ во сите организирани сегменти на општеството (Фрчкоски 2003: 401). Во секоја од нив посебно се формираат многубројни елити кои учествуваат во потсистемите на донесување одлуки на сите општествени нивоа. Според плуралистите политиката во демократските општества е под влијание на голем број различни елити, а под терминот елита подразбираат малцинство на истакнати поединци на чело на секоја група на интерес. Оттука, плуралистите под партиципација пред се подразбираат учество на елитите или врвовите на различните социјални групи во донесувањето на политичките одлуки.

Кохерентноста на демократското општество според плуралистичките автори нужно мора да биде обезбедена со консензус во три нивоа:

1. Согласност околу демократските правила на играта во политичкиот стратум пред се кај луѓето кои директно се инволвирани во политиката;
2. Конституционална рамка која треба да го гарантира демократскиот поредок (устав, закон);

⁴ Љубомир Д. Фрчкоски: Современи политички теории, Скопје, 2003, стр. 461.

3. Постојење на политичка култура или “колективна меморија на народот” наклонета кон демократските традиции. Тоа би бил најширокиот консензус околу основните вредности што треба да ги обезбеди општеството.

Од овие три нивоа, Р. Дахл ги потенцира првите, во политичкиот стратум кои ги смета за спона меѓу институционалните и социјалните фактори на политиката. Во таа функција актерите во политичкиот стратум ја обезбедуваат реалноста на демократските начела кои се запишани во Уставот и во теориите за демократија и истовремено јасно ги поставува и ги толкува “матните и етерични демократски желби на народот” (Фрчкоски 2003: 465).

Демократијата, со текот на времето, станува прилично неодредена како идеал, бидејќи често се користи како општ израз за било кој аспект на политичкиот систем или општеството кои сакаат да се прикажат како добри. Не е претерано ако се каже дека демократијата станала своеврсна религија-современа световна религија.⁵

Недореченостите во сфаќањето и толкувањето на демократијата настануваат поради разликите меѓу самата идеја и обликот кој демократијата ќе го поприими кога ќе се институционализира, односно кога реално ќе се примени како концепт на општественото уредување. Проблемите во сфаќањето на демократијата лежат и во различните нивоа на кои индивидуите, поединците ги разбираат и доживуваат своите индивидуални права, односно дали се и на кој начин запознаени со своите права.

⁵ <http://rasinskiiparlament.com/demokratija/>

2. КЛАСИЧНАТА И НОВАТА ТЕОРИЈА ЗА ДЕМОКРАТИЈА

Во рамките на елитистичките демократски политички теории се води расправа по однос на разликите и карактеристиките на класичната теорија во однос на новата теорија за демократија.⁶

Класичната теорија за демократија, демократијата ја гледа како морален кодекс, збир на правила кои ја изразуваат суштината на правдата, која се извлекува од човечката природа, главно од тенденциите за слобода и еднаквост.

Новата теорија за демократија, демократијата ја смета пред се, збир на институционални и процедурални правила за донесување политички одлуки во масовното општество, и според тоа, таа претставува форма која ја користат различни конкурентски групи во процесот на владеење. Консеквентно-демократијата не е никаква цел “по себе”, туку претставува средство за постигнување различни цели на политичките групи или коалиции кои се на власт, а кои се легитимирани на демократски избори (Фрчкоски 2003: 426).

Кај класичната теорија, разбирањето на политиката која и е подредена на етиката, бара подредување и на сите политички институции на власта и на позитивното право под етичката цел за која постојат, а таа цел е исполнување на содржината на човечката природа, природните права на човекот, слободата низ еднаквоста. Според ова теорија секој граѓанин има природни права кои се неотуѓиви и апсолутни, исто така, конститутивен дел на неговата човечка природа е разумот со кој човекот го препознава својот интерес и основната вредност што демократијата ја претставува за него и за општеството. Рационалниот граѓанин активно ја реализира личната и општата цел, непосредно или со делегирање на своите права на претставниците кои директно ја вршат власта во парламентот или администрацијата.

Комплетот етика-политика, слобода низ еднаквоста е основен однос на класичната теорија за демократија. Слободата на поединецот е директно врзана со политичката слобода што ја гарантира демократијата. всушност, функција на демократијата е да ја еманципира личната слобода на поединецот и да ја штити.

⁶Љубомир Д. Фрчкоски, Современи политички теории, Скопје, 2003, стр. 425-441.

Заштитата на субјективните права и слободи е причина за постоење на демократијата (Фрчкоски 2003: 427).

Според новата теорија за демократија, активната, непосредна улога на граѓаните во политиката е нереалистична, технички неизводлива во современото масовно општество и непогодна, бидејќи ја загрозува стабилноста на воспоставените демократски институции. Демократијата отвора можност за партиципација во политиката преку избор на професионалци кои самостојно ги донесуваат одлуките, а тоа значи дека таа во својата основа е посредна, и со тоа јасно е предочена и одговорноста на носителите на власта за успешноста или неуспешноста на политиката.

Централен однос во новата теорија за демократијата станува правниот поредок и институционалното решение на социјалните конфликти. Слободата на поединецот во овој случај станува негова приватна работа. Државата со демократијата обезбедува “минимум политичка слобода”, но, не со цел да се грижи за човековата слобода, туку како оптимално средство (емпириски докажано) за решавање на социјалните конфликти по мирен пат и за донесување рационални политички одлуки (Фрчкоски 2003: 427).

Еднаквоста како принцип е пожелна само како правен аспект, односно како еднаквост на сите пред законот. Демократијата се разбира како управување на професионални политичари кои во стручен и интелектуален поглед имаат предност пред обичните граѓани, врз што се заснова и технолошкиот напредок на општеството и ефикасното решавање на јавните работи.

Класичната теорија, демократијата ја разбирала како процес (развојна теорија за демократијата). Додека, новата теорија за демократијата, демократијата ја разбира како структура на институциите и процесите во нив, оттука, ова теорија може да се каже, дека не придонела многу кон развојот на демократијата бидејќи сметала дека целта на демократијата е постигната со самото тоа што таа постои и дека сега треба демократијата да се брани и да се одржи.

Политиколозите во чиј фокус била демократијата, станувале окупирани со идејата како да му се помогне на човекот да се прилагоди кон институциите кои станале структура. Елитистичката теорија за демократија која го промислувала овој

процес, била условена од три причини: првата е појавата на тоталитарните еднoпартиски системи во нацистичка Германија, Италија и СССР, со што се зацврстила потребата за врзување на демократијата со институциите на повеќепартиските, репрезентативни облици на владеење, за да се изгради цврст, идеолошки кохерентен политички систем. Втората причина е од внатрешна природа, односно демократијата требало поцврсто да се идентификува со институциите и воедно да овозможи мирно решавање на социјалните конфликти. Со тоа таа би го заштитила поредокот на сопственичките односи, пазарот и глобалната распределба на моќта и процесите на нивната промена. Тоа би можело да се изврши само доколку демократијата се издигне на ниво на неспорна структура односно консензус за решавање на социјалните судири. Третата причина произлегува од потребата демократскиот систем на власт да ги решава комплексните економски, социјални и културни проблеми на масовното и динамично општество. Тоа создавало потреба од високо ниво на стучност и професионализација на водечките луѓе во политиката, а од друга страна, и висок степен на осамостојување на институциите кои ги донесуваат одлуките. Целокупната мрежа на демократските институции била тампон-зона меѓу ностелите на власта и социјалната база која го ублажува судирот и била орудие во функционалното водење на политиката (Фрчкоски 2003: 430).

Демократијата може да постои со различни степени на партиципација, оттука произлегува барањето за оптимална мера на партиципација на граѓаните во донесувањето на политичките одлуки. Но, во демократските системи во поголема или во помала мера како фактор се јавува и апатијата. Според демократските елитисти апатијата како фактор зборува за задоволството на граѓаните од работата на политичкиот естаблишмент, и дека политичката апатија не е дисфункција туку функционална нужност на демократијата. Ваквиот став довело до тоа да консензусот за основните вредности на заедницата да не биде повеќе прашање на целиот народ туку на владејачките елити и неговото функционирање станува прашање на потесните владејачки елити и граѓански сегменти кои активно учествуваат во политиката. Ова конструкција за партиципацијата на граѓаните не остава простор за идеалниот тип “рационален граѓанин” каков што го претпоставувала класичната теорија за демократијата.

Според Роберт Дахл, секое општество создава владејачка класа, и пошироката народна контрола во смисла на власт на мнозинството е неможна. Мнозинството никогаш не владее, само малцинските групи владеат. Демократијата во овој случај можеме да ја дефинираме единствено како систем на институционални пречки на злоупотреба на власта при донесување на политичките одлуки од страна на малцинствата кои владеат (Фрчкоски 2003: 435).

Демократските елитистички теории се согласни околу овој став, а нијасните меѓу нив се јавувале во однос на критериумите и условите како елитите се создавале, контролирале и ограничувале од можна узурпација на власта. По однос на ова прашање, демократските елитисти го прифатиле демократскиот метод што го предлага Гаетано Моска, според кој елитите на власта се избираат преку утврдена процедура низ изборите и добиваат легитимација да ја остварат својата програма.

Спорот околу границата на функционалноста на елитизмот во демократијата, се претворил во спор меѓу плуралистичките теории и елитистичките теории за демократијата. Елитистите од таканаречената “тврда” провиниенција сметаат дека политичката моќ е кумулативна. По целата широчина на општеството каде што се формираат елитите во микросферата или во макросферата на општеството, секоја елита во секој конкретен случај ја кумулира социјалната моќ на дадената организација во свои раце, за да конечно на национално ниво таквата моќ да биде акумулирана во рацете на јавната власт или националната елита на власт.

Демократските елитисти од таканаречената “мека” линија, а потоа и плуралистите, се обидуваат да ја докажат неоснованоста на концептот за акумулација на моќта во рацете на една единствена елита на власта. Плуралистите промовираат различни принципи на организација и решенија во политиката во различни нивоа на општеството. Според нив, не е можно ниту е потребно да се наметне еден чист политички принцип врз целината на општеството, како што не е можно и да се формира една кохерентна елита која тоа би го направила.

3. МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ

Во секое демократско општество актуелни се значајни расправи за тоа дали и како неговите јавни институции треба посоодветно да ги признаваат идентитетите на културните и обесправените малцинства. Што значи, граѓаните со различни културни идентитети-често засновани врз етничката припадност, расата, родот или религијата, да се гледаат себеси како рамноправни според начинот на кој се третираат во политиката. Оттука, предизвикот на мултикултурализмот и политиката на признавање се исправаат пред демократските општества. Предизвикот е ендемски за либералните демократски општества, зошто тие во принцип се определени за еднаква застапеност на сите (Гатман 2004: 3).

Современите општества сè повеќе се соочуваат со малцински групи кои бараат признавање на нивниот идентитет и прифаќање на нивните културни разлики. Тоа, според Кимлика, честопати се формулира како “предизвикот на мултикултурализмот”.⁷ Според овој автор, постојат различни начини на кои малцинствата се вклучуваат во политичките заедници: преку освојување и колонизација на некои претходни автономни општества, сè до доброволна имиграција на поединци и семејства. Овие разлики во начинот на вклучување влијаат врз природата на малцинските групи, но и врз видот на врската која тие ја остваруваат со поширокото општество.

Теоретскиот концепт на Вил Кимлика се однесува на тоа како да се регулираат правата и да се обезбеди праведен третман на малцинствата во како што тој ги нарекува, мултинационалните или полиетничките држави. Вил Кимлика во својата книга “Мултикултурно граѓанство” се фокусира на две широки категории на културна разновидност. Во првиот случај, културната разновидност се јавува како резултат од вклучувањето на некои своевременно автономни, територијално концентрирани култури во една поширока држава. Тие инкорпирани култури, кои Кимлика ги нарекува “национални малцинства”, сакаат да останат разделени општества во рамките на мнозинската култура и бараат различни форми на автономија или самоуправување, со цел осигурување на нивното опстанување како разделени општества. Во вториот случај, културната разновидност се јавува како резултат на

⁷ Вил Кимлика: Мултикултурно граѓанство, Скопје, 2004.

индивидуална и фамилијарна имиграција. Таквите имиграции честопати се слеваат во лабави друштва, кои Кимлика ги нарекува “етнички групи”. Тие сакаат да се интегрираат во поширокото општество и да бидат прифатени како негови целосни членови. Иако тие честопати бараат поголемо признавање на нивниот етнички идентитет, нивната цел не е да станат одделна и автономна нација во поширокото општество, туку да ги приспособат институциите и законите на општеството на тој начин што тие би биле попресретливи кон културните разлики (Кимлика 2004: 25).

Еден вид културна разновидност е коегзистенцијата на повеќе од една нација во рамките на една држава, каде што “нација” значи историска заедница, повеќе или помалку институционално целосна, која опфаќа одредена територија или земјиште и која има специфичен јазик и култура. “Нација” во оваа социолошка смисла е блиску поврзана со идејата на “народ” или на “култура”. Оттаму, една земја која содржи повеќе од една нација не е нација-држава, туку мултинационална држава, а помалите култури формираат “национални малцинства” (Кимлика 2004: 26).

Според Кимлика, голем број западни демократии се мултинационални, и мултинационалните држави не би можеле да опстанат доколку различните национални групи немаат приврзаност кон поголемата политичка заедница на која и припаѓаат.

Како втор извор на културниот плурализам Кимлика ја наведува имиграцијата. Според него, една земја манифестира културен плурализам доколку прифаќа голем број поединци и семејства од други култури како имигранти и доколку им дозволува да задржат дел од нивната етничка припадност, како земји со највисока стапка на имиграција по глава на жител ги наведува Австралија, Канада и САД. Важно е да се разграничи овој вид културна разновидност од оној на националните малцинства. Имигрантските групи не се “нации” и не заземаат територии. Нивната разновидност се манифестира пред сè во нивните семејни животи и преку своеволни дружења и таа не е во судир со нивната институционална интеграција. Тие сè уште партиципираат во рамките на јавните институции на доминантната култура и го зборуваат доминантниот јазик. На пример, имигрантите (освен постарите) мораат да научат англиски јазик за да се здобијат со државјанство во Австралија и во САД, а учењето англиски јазик е задолжителен дел од образованието на децата.

Кимлика кога зборува за националните малцинства не зборува за групи со специфична раса или со специфично потекло, туку зборува за групи со специфична култура. Од друга страна, кога зборува за мултикултуралноста се фокусира врз оној вид мултикултурализам кој се јавува како резултат на националните и на етничките разлики. Значи, една држава е мултикултурна доколку нејзините државјани припаѓаат на различни нации (мултинационална држава) или пак доколку имаат емигрирано од повеќе нации (полиетничка држава) и доколку овој факт е важен аспект од личниот идентитет и од политичкиот живот. Кимлика ги разграничува националните малцинства кои се посебни и потенцијално автономни општества, вклучени во рамките на поширокото општество, од етничките групи, имигранти кои ја имаат напуштено нивната национална заедница и имаат пристапено кон некое друго општество. Според Кимлика, имиграцијата и вклучувањето на националните малцинства се двата најчести извори на културна разновидност во современите држави.

Во либералните демократии, еден од клучните механизми за прифаќање на културните разлики е заштитата на граѓанските и на политичките права на поединците. Заштитата овозможена од тие заеднички права на граѓанството е доволна за повеќето од легитимните форми различност во општеството (Кимлика 2004: 50).

Кимлика издвојува три форми на групно-специфични права:

1. права на автономија- во повеќето мултинационални држави, нациите кои го сочинуваат сојузот обично бараат одредена форма политичка автономија или територијална јурисдикција со цел осигурување целосен и слободен развој на нивните култури. Во најлош случај, нациите би можеле да посакаат да се отцепат, доколку сметаат дека нивното самоопределување е невозможно во рамките на пошироката држава. Еден механизам за признавање на барањата за самоопределување е федерализмот, кој врши поделба на овластувањата помеѓу централната власт и регионалните подрачни единици (провинции, држави, кантони). Онаму каде што националните малцинства се концентрирани регионално, границите на федералните подрачни единици можат да се исцртуваат на тој начин што националното малцинство би формирало мнозинство во една од подрачните единици. Според ова, федерализмот нуди широка автономија на некое национално малцинство, гарантирајќи му можност

да донесува одлуки во одредени области, без да биде надгласано од поширокото општество. Федерализмот според Кимлика, е една од вообичаените стратегии за справување со националните малцинства. Барањата за автономија обично земаат форма на пренесување на политичката моќ на една политичка единица која е во голема мера контролирана од припадниците на некое национално малцинство и која во голема мера кореспондира со нивната историска татковина или територија.

2. *полиетнички права*- некои етнички групи и религиски малцинства бараат различни форми на јавно финансирање на нивните културни практики. Во тоа влегува и финансирањето на етничките здруженија, магазини и фестивали. Едно барање е и овозможувањето образование на мајчин јазик за имигрантите во училиштата. Тие групно-специфични мерки кои Кимлика ги нарекува полиетнички права, се наменети да им помогнат на етничките групи и на религиозните малцинства во изразувањето на нивната културна автентичност и достоинство, без притоа, да се попречи нивниот успех во економските и во политичките институции на доминантното општество. За разлика од правата на автономија, полиетничките права обично се наменети за воспоставување интеграција во поширокото општество.

3. *специјални пратенички права*- според Кимлика во западните демократии постои сè поголема загриженост за тоа дека политичкиот процес е нерепрезентативен, во смисла дека тој не успева да ја изрази разновидноста на популацијата. Еден начин за реформа на овој процес, според Кимлика е политичките партии да станат поинклузивни, намалувајќи ги пречките кои ги спречуваат жените, етничките малцинства и сиромашните од станување кандидати или лидери на партиите. Друг начин претставува прифаќањето на една форма на пропорционално претставување, кое во текот на историјата се покажало како фактор кој предизвикува поголема вклученост на кандидатите. Правата за претставување на групите честопати се бранат како одговор на некоја систематска обесправеност или пречка во политичкиот процес што оневозможува гледиштата и интересите на некоја група да бидат соодветно претставени. Барањата за групно претставување се едни од основните практики на репрезентативната демократија.

Овие се трите механизми што ги наведува Кимлика а кои се користат за прифаќање на културните разлики. Според овој автор секоја современа демократија

применува еден или повеќе од овие механизми. Очигледно, тие три видови права можат да се поклопуваат, во смисла дека некои групи можат да бараат повеќе од еден вид право (Кимлика 2004: 60). На пример, локалните групи можат да бараат специјално претставување во централната власт, врз основа на нивната обесправена положба и различни автономни овластувања, врз основа на нивниот статус како народ или нација. Но, овие права и не мора да одат заедно. Така, некоја репресивна група, на пример, хендикепираните, може да бараат специјално претставување, меѓутоа, истата група нема основа да бара автономија или полиетнички права. Од друга страна, некоја економски успешна имигрантска група може да бара плетнички права, но, истата група нема основа да бара специјално претставување или автономија.

Вил Комлика со книгата *Мултикултурно граѓанство* прави пресврт при “помирувањето” на либерализмот и етнокултурната хетерогеност. Самиот Кимлика смета дека основните вредности на либерализмот ја оправдуваат грижата за културата на секоја нација, затоа што надвор од рамките на одделна национална култура индивидуата не може да има смислена слобода на избор. Либералната теорија за малцинските права мора да објасни како малцинските права коегзистираат со човековите права и како малцинските права се ограничени со начелата на индивидуалната слобода, демократија и социјална правда (Кимлика 2004: 328).

Кимлика се обидува да воспостави концепција за правдата во мултикултурните општества. Како што наведува и самиот, неговите ставови, мислења и погледи извираат од Канада која има специфична положба и сложена општествена и политичка реалност, имено, станува збор за држава која, од една страна, ги негува сите принципи кои се карактеристични за англоамериканската хомогена либерална демократија, а од друга страна, има карактеристики на многу сложена политичка заедница одредена од постојаните конфликти на идентитети меѓу англофонската и франкофонската заедница, но и голем прилив на странско население.

4. ОБЛИЦИ НА ДЕМОКРАТСКИ ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМИ

Основен принцип на организација на власта на демократските системи е поделбата на власта на законодавна, извршна и судска. Начинот според кој е извршена поделбата на власта, како и начинот на меѓусебна контрола и соработка (особено меѓу законодавната и извршната власт), го даваат одговорот за каков институционален модел на политички систем станува збор. Теоријата за поделба на власта му се припишува на Монтескје.⁸

Суштината на поделбата на власта се заснова во следниве постулати:

- Политичката власт е дистрибуирана/поделена меѓу трите гранки на власта (законодавна, извршна и судска);
- Членовите на секоја од властите се избираат/именуваат по различни методи; и
- Секоја од властите има одреден капацитет да ги контролира другите две. (Ванковска 2014: 98).

Во современиот парламентаризам се доаѓа до изместување на фокусот на власта од законодавната кон извршната, за разлика од парламентот, владата е помалубројно тело, кое е и поефикасно. Врз основа на односите меѓу законодавната и извршната власт, се врши поделбата на системите на- претседателски, парламентарен, како основни облици на институционализација на демократијата, како и на мешовит систем, односно полупретседателски или полупарламентарен.

4.1. Претседателски систем

Најпознат пример на претседателски систем е оној на САД. Главни карактеристики на претседателскиот систем се:

1. Извршната власт е во рацете на еден избран поединец, што значи функцијата на шефот на државата и шефот на извршната власт е споена. Влада во класична смисла на зборот не постои, туку претседателот ги именува и сменува членовите на егзекутивата.
2. Непосреден избор на претседателот од страна на граѓаните за определен временски мандат.

⁸Билјана Ванковска, Политички систем на Република Македонија, Скопје 2014, стр. 98.

3. Извршната власт не произлегува од парламентот. Законодавната и извршната власт се избираат непосредно од народот и имаат фиксен мандат. Претседателот е одговорен единствено пред народот,
4. Парламентот не го избира претседателот и тој не може ниту да го смени. Исто така, и претседателот не може да го распушти парламентот.
5. Претседателот има ограничено право на вето во законодавниот процес.

Претставничкото тело и носителот на законодавната власт- Конгресот ги донесува уставот и законите и ги утврдува правните рамки за остварување на политиката на претседателот. Во сферата на надворешната политика претседателот има исклучива надлежност да склучува меѓународни договори, законодавното тело дава согласност преку процесот на ратификација.

Претседателот може, во дадени околности, да се меша во надлежноста на Конгресот - законодавната функција. Тој може да оневозможи донесување на некоја одлука со употреба на правото на вето. Во најголемиот број системи ветото може да се поништи преку нова одлука на законодавното тело, донесена со квалификувано мнозинство (двотретинско или помало). Освен ова мешање во законодавната дејност, претседателот понекаде може да располага и со право на активно регулирање на некои прашања по пат на декрети (процес на декретација). Во некои системи тоа добива форма на заобиколување на парламентот и приграбување на неговата власт (Ванковска 2014: 102).

Уставот ја гарантира независноста на судската власт, а сојузните судии имаат доживотен мандат (смрт, пензонирање или оставка). Судиите ги именува претседателот, а ги потврдува горниот дом на Конгресот (Сенатот).

Со текот на времето претседателскиот систем се менувал во насока на зголемување на моќта на претседателот. Освен во САД, овој систем најчесто се среќава во Средна и Јужна Америка.

4.2. Парламентарен систем

Централна институција на власта во парламентарниот систем е парламентот- како тело кое е израз на народниот суверенитет. За лулка на парламентарната демократија се смета Велика Британија.

Основни карактеристики на парламентарниот систем се:

1. Граѓаните ги избираат членовите на парламентот на општи избори, а парламентот е носител на најважните политички функции (законодавна, буџетска, контролна);
2. Принципот на парламентарен суверенитет значи дека само парламентот е израз на директната волја на граѓаните.
3. Владата се избира во парламентот. Во Велика Британија премиер е секогаш лидерот на партијата која има мнозинство во Парламентот.
4. Фузија на законодавната и извршната власт, значи дека членовите на владата се избираат од редот на парламентарното мнозинство. Функцијата член на парламентот и министер се споиви.
5. За својата работа владата е одговорна пред парламентот, кој може да и изгласа недоверба. Во таков случај, владата може да го распусти парламентот. Моќните овластувања со кои располагаат двете институции (гласањето недоверба и распуштање на парламентот) ги принудува да соработуваат. Премиерот е централна фигура од која зависи одговорноста на владата (во однос на парламентот) и во владата (меѓу премиерот и министрите).
6. Премиерот има силна позиција, тој ги поставува и ги менува министрите и е шеф на администрацијата. Преку силната партиска дисциплина и контрола врз парламентарците, тој има директно влијание врз донесувањето на одлуките во парламентот.
7. Парламентарната демократија бара партии кои се програмски ориентирани. За владата е од суштинско значење да ја реализира својата програма и така да се легитимира пред гласачите.
8. Должината на траење на мандатот на парламентот и на владата е еднаква. Избори се спроведуваат на секои 4 години, но владата може да престане да функционира и порано, поради изгласана недоверба или намерно а тоа се прави преку распуштање на парламентот.
9. Превласта на извршната власт се реализира преку дисциплинирање на парламентарното мнозинство, но и преку речиси исклучивата законодавна иницијатива на владата. Во краен случај тоа е и можноста да се распусти

парламентот. Произлегува дека владата е одговорна пред премиерот и гласачите, а не пред парламентот што е еден од критериумите на вистинскиот парламентаризам.

Во однос на примената и ефикасноста на парламентаризмот, Сартори разликува три варијанти на системот: 1) премиерски или кабинетски систем од вестминстерски тип (владата доминира над парламентот); 2) парламентаризам од француски тип (од Третата и Четвртата Република) на целосна собраниска доминација, што владината функција ја прави невозможна; и 3) средната варијанта на парламентаризам под контрола на политичките партии (Ванковска 2014: 108).

Во практиката претседателскиот и парламентаринот систем најчесто ја јавуваат во комбинирани варијанти.

4.3. Мешовит систем

Постојат три вида дефиниции и пристапи за определување на главните одлики на овој систем:

- Првата група дефиниции се фокусира на реалната моќ на институциите. Полупретседателски систем е оној во кој извршната власт е поделена меѓу претседателот и премиерот, но со поголем акцент на претседателските овластувања. За да се определи постоењето на овој систем, доволно е да се утврди премокната положба на претседателот во однос на премиерот и кабинетот, низ анализа на нивните реални односи. Во оваа група влегуваат многу држави од Источна и централна Европа, вклучувајќи ги и државите наследнички на поранешниот Советски Сојуз.
- Втората група дефиниции, како критериум, ги комбинира уставните решенија со актуелната моќ на носителите на извршната власт. Според овој пристап, непосредниот избор на претседателот е нужен, но не и апсолутно доволен елемент за постоење на полупретседателски систем- потребно е тој да е силен претседател. Типични примери се само Франција и Португалија.
- Според третиот пристап најважен е институционалниот аранжман, без оглед на реалните односи. Мешовит систем постои таму каде што непосредно избраниот претседател, со фиксиран мандат, егзистира покрај премиер и

кабинет, кои за својата работа се одговорни пред парламентот. Ова е обид за воспоставување објективен критериум за класификација, при што се елиминира субјективната проценка за реалната моќ на политичките актери (Ванковска 2014: 118).

Карактеристики на полупретседателскиот систем се:

1. Двоен авторитет меѓу претседателот и законодавната власт;
2. Претседателот ја дели извршната власт со премиерот;
3. Претседателот е избран од граѓаните и има сопствен извор на легитимитет;
4. Претседателот може да има овластување да го распушти парламентот или владата.

5. КОНСОЦИЈАЛНА ДЕМОКРАТИЈА

Консензусот во политичката теорија и пракса значи општа согласност, согласување при донесување одлука.

Консензусот е постапка во која одлуките се носат врз основа на согласување на сите чинители во одреден процес на одлучување. Принципот на консензус како основа на одлучувањето во една заедница е одлика во консоцијалните демократии каде карактеристика е соработката и согласувањето меѓу различни елити,

Демократијата произлезена од сегментирано поделените општества се нарекува “консоцијална демократија” и претставува карактеристичен теоретски концепт (Фрчкоски 2003: 477).

Консоцијалната демократија се дефинира како политички систем во кој политичките одлуки се донесуваат од голема коалиција на политичките лидери (елити) кои ги претставуваат сегментарните делови на општеството. Сегментните поделби можат да бидат религиозни, идеолошки, лингвистички, регионални, културни, расни или од етничка природа. Политичките партии, интересните групи, мас-медиумите, училиштата и добротворните организации имаат тенденција да бидат организирани во согласност со сегментарните поделби, групите на популација што се врзани за тие поделби се нарекуваат сегменти на плуралното општество (Липхарт 1994: 3).

Според Липхарт погоден простор за остварување на консоцијалната демократија се плуралните општества во кои не постои единство околу базичниот консензус.

Плурално општество е назив за општествата кои се поделени врз основа на етнички, културни, политички, јазични, религиозни и други поделби. Овие поделби во општеството може да доведат до судири кои би ја загрозиле стабилноста на политичкиот систем.

Мајкл Камен плуралното општество го смета како општество кое е водено од политиката како арена на многубројни судири меѓу различните социјални групи, меѓу кои дисперзијата на моќта е одржана со вертикално “пресекување” на лојалноста, заедничките вредности и конкурентски и политички еквилибриум на политичките субјекти или - баланс на моќта (Фрчкоски 2003: 461). Според Камен, онаму каде што

доминира плурализмот мора да биде постигнат деликатен компромис за да се решат опасностите и судирите кои настануваат од контрадикторни тенденции.

Плуралистичкото општество најдобро е осигурано со постоење на “владеење на правото”- јасен уставен систем на поделба на власта, додека пак политичките партии и другите интересни организации мораат да ги пресекуваат во должина сите плуралистички групи во општеството. Конечно секој стабилен плурализам се заснова врз силна “психолошка легитимност” кај народот.⁹

Во консоцијалната демократија, според Липхарт, центрифугалните тенденции што се инхерентни во плуралното општество се неутрализираани со кооперативните ставови и однесувањето на водачите на различните сегменти на популацијата. Елитната соработка е примарна уочлива карактеристика на консоцијалната демократија.

Поимот “консоцијална” е изведен од поимот *consociatio* на Јоханнес Алтхусиус во неговото дело *Politica Methodice Digesta* (1603), со кој се опишува организацискиот принцип на симбиотскиот општествен живот. Меѓутоа, автор кој најмногу придонел за развојот на консоцијалниот модел на демократија и во неговата одбрана е Аренд Липхарт.

Идејата за консоцијативната демократија ја обликувал Аренд Липхарт пред три децении, при истражувањето на холандската политика од 1917 до 1967 година (Иванов 2005: 307). Во подоцнежните истражувања Липхарт го дооформува концептот за демократија со кој ја објаснува политичката стабилност на неколку мали европски земји (Австрија, Белгија, Холандија и Швајцарија). Овој модел е изграден како спротивност на мнозинскиот или како што го нарекува Липхарт “Вестминистерски модел на демократија”.

Консоцијалната демократија е и емпириски и нормативен модел. Во емпириска смисла Липхарт ја објаснува консоцијалната реалност прво на четирите европски консоцијации (Австрија, Белгија, Холандија и Швајцарија), а потоа и на другите консоцијации низ целиот свет. А во нормативна смисла претставува модел кој го симболизира начинот на успешно решавање на проблемите во плуралните општества. Инаку, поимот консоцијална демократија опфаќа две страни на политиката:

⁹Majkl Kammen, *People of paradox*, Oxford, University Press, New York 1980, стр. 60,84 и 85.

сегментираните расцепи кои се карактеристични за плуралните општества и политичката соработка на сегментираните елити.

Консоцијалната демократија ја обележуваат четири основни елементи:

1. Елемент е фактот дека на власт е голема коалиција на политичките водачи на сите позначајни сегменти на определено општество, на пример, владата на голема коалиција во парламентарниот систем, големиот совет или одбор кој има значајна советодавна улога, или голема коалиција на претседателот и на другите главни функционери во претседателскиот систем.

2. Елемент на консоцијалната демократија е правото на вето кое служи како дополнителна заштита на виталните интереси на малцинствата.

3. Елемент е пропорционалноста како основно мерило при одредувањето на политичката застапеност при именувањето на државните службеници и распределбата на јавните фондови и

4. елемент е високиот степен на самостојност на сегментите во одлучувањето и решавањето за внатрешните прашања (Липхарт 1994: 25).

Голема коалиција

Првата карактеристика на консоцијалната демократија е големата коалиција. Основниот белег на консоцијалната демократија е фактот што политичките водачи на сите позначајни сегменти на некое плурално општество соработуваат во голема коалиција во управувањето со земјата.

Големата коалиција може да се воведо како привремена мерка во решавањето на сериозна домашна или надворешна криза дури и во земјите што не се ниту плурални ниту консоцијални. На пример, Велика Британија и Шведска од групата хомогени и консензуални демократии формираа влади на голема коалиција за време на Втората светска војна.

Умерените ставови и готовноста за компромис се предуслови за создавање голема коалиција. Владата на голема коалиција е изворно консоцијатско средство.

Голема коалиција на елити во политиката се среќава во два случаја: кога станува збор за голема хомогеност на вредносните погледи на политиката и социјалниот состав на општествата-при што станува небитно која политичка партија доминира, а легитимноста на власта се засилува со заедничката партиципација на сите

политички субјекти. Во втор случај, голема коалиција се појавува кај битно сегментираните општества во кои партиципацијата на сегментите е основен начин да се одржат легитимитетот и легалноста на заедничките политички институции.¹⁰

Вето

Одлуките мора да бидат донесувани од големите коалиции, кога тие одлуки се донесуваат со надгласување, иако присутноста во коалицијата на малцинството му дава можност на своите коалициони партнери да го изнесе својот став, малцинството може да биде надгласано од мнозинството. Затоа на принципот на голема коалиција му се додава правилото на вето за малцинството, само тоа може да пружи целосна гаранција за политичка заштита на секој сегмент.

Поседувањето право на вето од страна на сите политички актери ја спречува можноста за доминација на дел од нив над другите и помага во зачувување на демократскиот консензус во заедницата.

Ветото може да биде неслужбена и непишана нагодба или пак формален закон, по можност внесен во уставот.

Пропорционалност

Принципот на пропорционалност значи релативно поместување од правилото на мнозинството. Пропорционалноста има две значајни функции: Прво таа се користи при доделувањето на високите министерски позиции и второ при распределбата на финансиските средства во облик на државни субвенции на одделни сегменти.

Пропорционалноста, како неутрално и непристрасно мерило за распределба, од процесот на донесување одлуки отстранува проблеми што би можеле да доведат до поделби. Таа ја растоварува консоцијланата влада. Пропорционалноста го подобрува начелото на голема коалиција со тоа што не само што сите важни сегменти треба да бидат застапени во органите што донесуваат одлуки, туку тие треба да бидат и пропорционално застапени.

Пропорционалната застапеност на сегментите во политиката на глобалната заедница се однесува на позначајните од нив кои се решавачки за одржување на

¹⁰Љубомир Д. Фрчкоски: Современи политички теории, Скопје, 2003, стр. 479.

заедницата. Притоа, не е битно да бидат застапени сите значајни сегменти, туку и да бидат застапени соодветно на нивната големина.

Автономија на сегментите

За сите работи од зеднички интерес одлуките треба зеднички да ги донесуваат сите сегменти чие влијание при тоа е по можност пропорционално. Меѓутоа, во сите други прашања одлуките и нивното спроведување може да им се препуштат на одделните сегменти.

Делегирањето овластувања за донесување и примена на законите врз сегментите, заедно со пропорционалната распределба на владините фондови на сите сегменти, претставува силен поттик за разни организации внатре во сегментите.

Посебен облик на автономија на сегментите е федерализмот, иако федерализмот може да се примени и во неплуралните општества. Како теорија, федерализмот во неколку точки се совпаѓа со консоцијалната теорија не само со доделување автономија на составните делови на некоја држава (што е негова најзначајна карактеристика) туку и со презастапеноста на некои помали подгрупи во федералниот парламент. Затоа, начелото на федерација може да се користи како консоцијациска метода кога некое плурално општество е и федерално општество, општество чиј секој сегмент е концентриран на одредено подрачје и одделен од другите сегменти.

Консоцијалниот пристап се заснова врз премисата дека секоја група во едно поделено општество би требало да биде застапена од својата елита, вообичаено изразена преку една или неколку партии.

Според Липхарт, можностите на консоцијалниот модел во толкувањето и предвидувањето можат да се подобрат ако се утврдат условите што водат до соработка заради опстанок меѓу елитите и стабилната поддршка на неелитите. Врз основа на споредбеното испитување на четирите европски случаи на консоцијална демократија Австрија, Белгија, Холандија и Швајцарија, како и другите западни демократии, Липхарт како особено важни ги наведува следниве фактори: повеќекратна рамнотежа на моќта; мала територија на односната земја; устројство на расцепите; преовладувачки приврзаности; одвоеност на сегментите; постојна традиција на усогласување меѓу елитите, како и постоење на расцепи што се вкрстуваат. Овие

услови претставуваат фактори кои не само што помагаат при воспоставувањето на консоцијалната демократија во плуралното општество, туку по нејзиното воспоставување помагаат во одржувањето и засилувањето на истата.

Со оглед на тоа што консоцијалниот модел не служи само како емпириско објаснување на политичката стабилност на една група на европски демократии, туку и како нормативен пример за плуралните општества ширум светот, треба да се оценат неговите вистински и наводни слабости. Тие се делат на два вида: консоцијалната демократија може да се критикува како недоволно демократска, и како недоволно ефикасна во постигнувањето стабилна и делотворна, успешна власт.¹¹

Консоцијалната демократија и консоцијалните општества не се доволно демократски бидејќи ги потиснуваат граѓанските, индивидуалните права и интереси под колективните интереси на групата (Фрчкоски 2003: 480). Исто така, консоцијалната демократија подразбира сведување на политичкото претставување преку преминација на елитата која го хомогенизира политичкиот став на свој сегмент. Таквата преминација на елитата подразбира пасивно однесување на индивидуата и нејзино подредување под колективните императиви.

Ако постоењето на силна опозиција се смета за битен составен дел на демократијата, консоцијалната демократија, по дефиниција, е помалку демократична од британскиот образец на влада наспроти опозиција. Владата на голема коалиција нужно значи или релативно мала и слаба опозиција или непостоење на каква било формална опозиција во законодавните органи. Но, оваа забелешка според Липхарт, не е оправдана во целост. Според овој автор, Идеалот на крепка политичка опозиција што може во голема мера да се оствари во хомогените општества, не може да се ползува како стандард при оценувањето на политичката успешност на плуралните општества. Во неповолни услови на појавување расцепи, настанати поради сегментирањето, консоцијалната демократија според Липхарт е најдобра демократија која реално може да се очекува. Исто така, треба да се каже дека големата коалиција не ја исклучува опозицијата во целост. Се додека постои парламент или некое друго тело на кое големата коалиција му е одговорна, не само што припадниците на другите партии

¹¹АрендЛипхарт: Демократијата во плуралните општества, Скопје, 1994, стр. 46.

можат да ја критикуваат целокупната коалиција, туку и поедините членови на таа коалиција.

Друга критичка забелешка за демократскиот квалитет на консоцијалниот модел е дека тој не го задоволува демократското тројство на слобода, еднаквост и братство. Сегментот на кого некој поединец му припаѓа се поставува меѓу него и нацијата и владата, а со својата хомогеност врз него врши притисок. Хомогеното и конформистичко општество може да има лоши последици во облик на разочарување на поединците од сопствената слобода. Одвојувањето на различните сегменти и автономијата што тие сегменти ја имаат за да ги решаваат своите работи, исто така, влијае врз идеалот на еднаквоста на барем два начини. Прво, на консоцијалната демократија и е поважно рамноправното и пропорционалното решавање на проблемите на поедини групи одошто рамноправноста на поединците. Второ, автономијата и изолацијата на сегментите можат да бидат пречка за постигнување на еднаквост на ниво на целото општество.

Најсериозната забелешка на консоцијалната демократија не се однесува на недемократската природа туку на нејзиниот можен неуспех во остварувањето и одржувањето на политичката стабилност. Неколку нејзини карактеристики можат да доведат до колевливост и неефикасност:

1) Владеење преку голема коалиција значи споро донесување одлуки. Многу полесно можеш да се спогодиш во помала коалиција каде што постои помал дијапазон на политичките ставови одошто во голема коалиција која го покрива целокупното плурално општество.

2) Во ветото лежи опасност дека при донесувањето одлуки може да дојде до целосен застој. Затоа, токму тоа може да доведе до стагнација и нестабилност што со консоцијацијата се настојува да се избегнат.

3) Поради тоа што пропорционалноста како стандард при пополнување на позициите во државните служби му дава предност на припаѓањето на некој сегмент, а не на индивидуалните заслуги и квалитети тоа може да биде на штета на ефикасноста на администрацијата.

4) Автономијата на сегментите има цена, поради неа консоцијалната демократија претставува збирен облик на власт онолку колку што бара умножувањето

на бројот на владините и административните единици и основањето голем број посебни установи за различните сегменти.

Имобилноста е најтешкиот проблем. Во споредба со неа, проблемите на административната неефикасност и трошоците се релативно помалку важни. Меѓутоа, треба да се каже дека белезите на начелата на консоцијацијата, од каде што произлегуваат овие мани, можат позитивно да дејствуваат врз брзината на ефикасноста при донесувањето одлуки. Штајнер, на пример, тврди дека во Швајцарија благодарение на федералното устројство, барањата се распределуваат на различни политички нивоа, што придонесува кон релативно малиот број барања на национално ниво, кон растоварување на процесот на донесување одлуки на тоа ниво, а и кон намалување на изгледите да се дојде до имобилизација (Principles of majority and proportionality; стр. 69).

Слично на ова, и принципот на пропорционалноста е згоден и брз метод за доделување фондови и позиции.

Карактеристични се деформациите во институтот на поделбата на власта и функционирањето на повеќепартискиот систем во плуралните општества, за разлика од оние со релативно хомогена политичка култура. Поделбата на власта се одвива на две нивоа: поделба на овластувањата меѓу сегментите и вообичајната поделба на власта на трите функции; политичките партии, пак, добиваат сегментни белези репрезентирајќи ги политичките погледи на својот сегмент, а не специфично политичките или идеолошките програми.

Може да се каже дека ефикасноста и стабилноста на консоцијалните демократии главно зависат од две групи фактори: оние што придонесуваат за стабилизирање на консензусот на пошироката заедница на подолг рок со предвидување соодветен инструментариум за заштита на интересите на сегментите; потребата од ефикасно дејствување во конкретни политички ситуации.

На крај, кога ќе се почувствува дека наведените слабости се повеќе го ограничуваат општеството или дека не се повеќе потребни затоа што некое општество станало помалку плурално, не е тешко да се замени консоцијалниот модел на демократија.

II ДЕЛ

1. МАКЕДОНИЈА ПО НЕЗАВИСНОСТА

Со дезинтеграцијата на Социјалистичка Федеративна Република Југославија, на Балканот се создадоа шест нови држави, кои својот суверенитет, генерално преку воени судири, го пренесоа на новосоздадените држави.¹² Република Македонија е држава во југоисточна Европа која граничи со Бугарија, Грција, Албанија, Косово и Србија.

Со распаѓањето на Југословенската федерација на почетокот на деведесетите години на XX век, Република Македонија се здоби со независност на демократски и мирен начин. По што настанува радикално менување на општествено-економските и политичките односи. Имено, се напушти од една страна, концептот на социјализмот како идеолошка парадигма на општествениот развој и од друга страна концептот на федерализмот, како облик на државно уредување на југословенската заедница (Јовевска 1999: 133).

Во 1990 година се воспостави повеќепартискиот систем во Македонија, партискиот плурализам стана централна политичка категорија. Десетици политички партии, групи, сојузи и движења се појавија на политичката сцена. Истата година се одржаа првите повеќепартиски избори, се конституираше првиот плурален парламент, се донесе првиот Устав на независна Република Македонија, со што се создаде правна и институционална рамка за парламентарна демократија.

На меѓународен план, на 8 април 1993 година Република Македонија стана членка на ООН; во октомври 1993 година е примена за полноправна членка на ОБСЕ; во ноември 1995 година е примена во Партнерството за мир; во 1997 година Република Македонија потпиша Спогодба за соработка со Европската унија; на 9 април 2001 година потпиша Договор за стабилизација и асоцијација со Европската унија.

Но, нормите и институциите не се доволни за демократија. Така, внатрешната ситуација се карактеризира со: исцрпена економија, поданичка политичка култура, олигархиска и неетичка елита, неразвиено јавно мислење, политизирана и

¹²СФРЈ ја сочинуваа шест републики: Србија, Хрватска, Словенија, Црна Гора, Македонија, Босна и Херцеговина, и две покраини: Косово и Војводина.

партизирана администрација, недемократски организирани партии, фрагилно цивилно општество (Силјановска-Давкова 2004: 158). Овие недостатоци не се отстранети и денес

Промените кои настанаа како резултат на започнатата транзиција иницираа и други негативни тенденции во развојот, како што се несоодветниот географски развој и зголемените социјални разлики меѓу граѓаните на Македонија.

Економско-политичкиот амбиент не може да се менува преку ноќ туку постепено, внимателно и во долг период, додека Република Македонија, може да се констатира дека во демократијата зачекори еволутивно неподготвена. Нејзиниот етнички, религиозен, културен и јазичен хетероген карактер уште повеќе ја комплицираше трансформацијата.

На самиот почеток на транзицијата, Македонија се соочи со надворешни политички и економски притисоци, овие притисоци, неефикасната приватизација и економското реструктурирање во голем процент ги намалија економските перформанси, што пак резултираше со масовни отпуштања на работници, намалување на животниот стандард и рапиден пораст на сиромаштијата. Тоа е еден од показателите дека во поранешната СФРЈ, Македонија беше една од најнеразвиените републики (Митревска 2009: 88). Со осамостојувањето ситуацијата дополнително се влоши. Беше изгубен поранешниот единствен економски пазар, а истовремено земјата се соочи со дополнителни економски проблеми предизвикани од економските блокади, едната, од страна на Грција заради проблемот со името, другата, произлезена од потребата да се почитуваат резолуциите на ООН за економски санкции спрема Сојузна Република Југославија. Од тие причини социо-економските услови во Македонија се повеќе добиваа негативен тренд на развој.

Република Македонија после независноста, долги години е во фаза на транзиција и неконсолидирана демократија, за жал, не успеа да го избегне и вооружениот конфликт во 2001 година.

2. УСТАВОТ НА РМ ОД 1991 ГОДИНА

По радикалните промени на политичката ситуација во 90-те години, и преминот на Република Македонија од социјализам и еднoпартиски систем во претставничка демократија и плурализам, Уставот од 17 ноември 1991 година на нов начин ги определува основните карактеристики на државноста на Република Македонија.

На Уставот од 1991 година му претходеа Декларацијата за сувереност на Република Македонија и Референдумот за самостојна и суверена Република Македонија. Декларацијата е донесена на 25.01.1991 година, едногласно од сите пратеници на Собранието на Република Македонија, врз основа на член 318 од Уставот на СРМ од 1974 година и Меѓународниот пакт за граѓански и за политички права на ООН од 1996 година, со кој се гарантира правото на секој народ слободно да го определува својот политички статус и општествениот, културниот и стопанскиот развој. Референдумот се спроведе на 08.09.1991 година, врз основа на Одлуката за распишување референдум донесена од Собранието на Република Македонија, (против Одлуката за распишување референдум гласаа пратениците од политичките партии на албанците). На Референдумот излегоа 75,74% од избирачите, а 95,26% гласаа “ЗА”.

По јавната расправа за Нацрт-Уставот од 1991 година, на 17.11.1991 година со 92 гласа “ЗА” од вкупно 120 пратеници, Собранието го донесе првиот Устав на самостојна и суверена Република Македонија. Пратениците (23) од политичките партии на албанците се воздржаа од гласање, како причини за неприфаќање на уставот ги истакнаа: непризнавањето државотворен статус на албанците во РМ, неприфаќањето на албанскиот јазик како службен јазик во Парламентот и негарантирањето високо образование на албански јазик.

Уставот на Република Македонија претставува самостоен уставен акт, кој според својата концепција и основни карактеристики, воведува нов уставен поредок во државата. Тој ја изразува визијата за модерно организирана држава и начелото на поделба на власта на законодавна, извршна и судска, и постои едностепена локална самоуправа.

Собранието на Република Македонија е носител на законодавната власт, и тоа е претставнички орган на граѓаните каде во редовни четиригодишни мандати седат 120 пратеници, избрани на општи, непосредни и слободни избори со тајно гласање¹³. Претседателот на Републиката и Владата на Република Македонија ја сочинуваат извршната власт. Претседателот ја претставува Републиката во мандат со траење од пет години и тој се избира на општи и непосредни избори¹⁴. Владата ја избира Собранието на Република Македонија, на предлог на мандатот кој го доверува Претседателот на кандидат на партијата/партиите кои имаат мнозинство во Собранието¹⁵. Судовите ја вршат судската власт, а како самостоен државен орган значајна надлежност има и Јавното обвинителство. Како независна институција е Уставниот суд на Република Македонија, тоа не е дел од редовните судови, и има должност да ја штити уставноста и законитоста во државата. Локалната самоуправа е организирана во 85 единици на локална самоуправа, односно, тоа се 84 општини и градот Скопје како посебна единица на локалната самоуправа. Со изборниот законик се уредуваат условите, начинот, како и постапката за избор на пратеници во Собранието на Република Македонија. Претседателот на Републиката, како и членовите на Советот на општината и Градоначалниците во единиците на локалната самоуправа. Со изборниот законик е утврдено пратениците во Собранието на Република Македонија да се избираат во девет изборни единици, според пропорционалниот изборен модел, освен во трите изборни единици каде се гласа во дипломатско-конзуларните претставништва, а се применува мнозинскиот изборен модел (во еден круг гласање). Претседателот на државата се избира во една изборна единица по мнозинскиот изборен модел. Во сите единици на локалната самоуправа, како изборни единици, се одржуваат изборите на локално ниво, а за Советот се гласа според пропорционалниот модел. За градоначалник, пак, се гласа според мнозинскиот изборен модел¹⁶.

¹³Член 62

¹⁴Член 79, 80

¹⁵Член 88, 91

¹⁶Изборен законик – пречистен текст, член 4

Со новиот устав се воведува и нов политички систем, замислен и зацртан како парламентарна демократија со либерална ориентација, како нејзин политичко-филозофски супстрат (Митревска 2009: 86).

Уставот на Република Македонија од 1991 година промовираше мнозински модел на демократија, втемелен во граѓанинот како извор и носител на суверенитетот, „Во Република Македонија суверенитетот произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните“, член 2. Неговото централно место го заземаат слободите и правата на човекот и на граѓанинот. Тој гарантира еднаквост на граѓаните, независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба, член 9.

Тргнувајќи од хетерогениот етнички состав, Уставот во член 78 воспостави Совет за меѓуетнички односи составен од Претседателот на собрание и по двајца претставници Македонци, Албанци, Турци Власи, Роми, како и два члена од другите националности, еден Србин и еден Бошњак. Советот требаше да дава мислења и предлози од сферата на меѓуетничките односи кои Парламентот мораше да ги разгледа и да одлучи по нив. За жал, во парламентарната практика овој орган остана пасивен (Силјановска-Давкова 2004: 161).

Ако се има предвид и фактот дека сите досегашни Влади на РМ беа составени од коалиции на македонски и албански политички партии, може да се констатира дека некои елементи на консociјалната демократија беа вградени во македонскиот модел на демократија.

Демократијата во Македонија се до 2001 година беше уставно и законски уредена како мнозинска демократија. Но, во практиката од почетокот имавме елементи на усогласување на одлуките со интересите и потребите на граѓаните со немакедонско етничко потекло, особено со граѓаните. Но, по уставните измени од 2001 год. демократијата кај нас и уставно и законски се остварува врз основа на принципите на споделување на власта (Трајковски 2005: 143).

Уставот од 1991 е менуван повеќепати, но, со Амандманите IV до XVIII се направија суштински измени на Уставот на Република Македонија, врз основа на Охридскиот рамковен договор.

3. РАМКОВЕН ДОГОВОР

Македонија беше единствената нова независна република од СФРЈ која ја избегна војната по распаѓањето на Југославија во 1991 година. Меѓутоа, во годините што следуваа Македонија се соочи со сериозни предизвици на внатрешен план, но и со надворешни притисоци. Прво, транзицијата кон современа демократија и кон пазарно стопанство е особено тешка за Македонија, а земјата е сè уште една од најсиромашните во регионот. Второ, Македонија имаше силен притисок од соседните држави како што се Грција, Бугарија и Србија: Грција го блокира меѓународното признавање на Македонија и двапати наметна економски блокади додека Бугарија ја негира легитимноста на македонската нација, јазик и историја. Во текот на 90-те, на српскиот режим се гледаше како на потенцијална закана по Македонија, додека ембаргото на ООН против Србија и го ускрати пристапот на младата република до нејзиниот најважен трговски партнер и до коридорот кон Западна Европа. Балканските војни во 90-те и нанесоа дополнителна штета на кршливата стабилност на државата.¹⁷

На Македонија долго време се гледаше како на исклучок во регионот и сè до 2001 година таа се сметаше за најуспешната земја во смисла на интегрираност и соработка со ЕУ и НАТО. Но, меѓународната заедница стануваше сè повеќе свесна за меѓуетничките тензии во Македонија. Сепак, меѓународната заедница и граѓаните на Македонија беа изненадени од вооружениот конфликт во почетокот на 2001 година, иако претходните две години покажуваа подобрани односи меѓу албанците и македонците на врвните политички нивоа, подобрената политичка соработка не го промени општото чувство на недоверба, ниту пак промовираше зголемена интеграција на теренот, а меѓуетничките односи нашироко се сметаа за главна закана по стабилноста на македонското општество.

Востанието на етничките албанци во западна Македонија во 2001 година не ја изненади само меѓународната заедница туку и луѓето и политичарите во Македонија. Меѓутоа, локалните интелектуалци, групите за човекови права и меѓународните набљудувачи објавуваа предупредувачки извештаи неколку години пред тоа. Во овие извештаи се опишува општеството коешто се карактеризира со силно непријателство,

¹⁷Извештај 1/2003. Норвешки Хелсиншки Комитет, стр. 9.

недоверба, нетолеранција и зголемена етничка поделба во политичка, социјална, културна и економска сфера. Ова долгорочна напната меѓуетничка клима ја објаснува брзата ескалација на конфликтот што на крајот, во летните месеци во 2001 година, ја загрози стабилноста на земјата.¹⁸

Кога станува збор за предусловите, треба да се има предвид и долгорочното економско опаѓање уште од раните 90-ти, што предизвика голема невработеност, намалување на јавните социјални услуги, безперспективност на младите. Ваквата состојба придонесе кон натамошно затегнување на меѓуетничките односи во земјата.

За да се запре вооружениот конфликтот во Македонија во 2001 година и да се обезбеди мирот во државата, со посредство на меѓународната заедница (специјалните претставници од САД Џејмс Пердју и на ЕУ Франсоа Леотар), македонските и албанските политички лидери постигнаа политички договор за мир, тое е Охридскиот Рамковен договор потпишан на 13. 08. 2001 година, со што беше ставен крај на седумесечниот конфликт во Република Македонија. Охридскиот договор е специфичен политички договор меѓу страните во конфликтот во Република Македонија, со учество и со согласност и на меѓународната Заедница (Поповски 2006: 17).

Барањата на албанската етничка заедница, кои беа артикулирани преку нивните политички репрезенти, првично беа сročени во Призренскиот договор¹⁹, а потоа истите беа преточени и во Охридскиот рамковен договор. Оттука и главната цел на Охридскиот рамковен договор беше да се излезе во пресрет на веќе споменатите барања на Албанците во Македонија, но при тоа, секако требаше да се сочува унитарниот карактер на државата (Митревска 2009: 148).

Рамковниот договор наложува процес на правни реформи, низа уставни измени, комбинирани со безбедносни мерки.

3.1. Краток преглед на рамковниот договор

Рамковниот договор има за цел:

- ✓ Да се сочува демократијата во Република Македонија
- ✓ Поблиски и поинтегрирани односи со Евро-атланската заедница

¹⁸Извештај 1/2003. Норвешки Хелсиншки Комитет, стр. 7.

¹⁹Види Превенција и менаџирање на конфликти-случај Македонија, Скопје 2009, стр. 205

- ✓ Промовирање на мирен и хармоничен развој на граѓанското општество
- ✓ Почитување на етничкиот идентитет и интересите на сите македонски граѓани.

Основните принципи на овој договор се:

- ✓ Отфрлување на насилството како средство за остварување политички цели
- ✓ Неповредливост на суверенитетот, територијалниот интегритет и унитарниот карактер на Република Македонија
- ✓ Сочувување на мултиетничноста на македонското општество и нејзиното одразување во јавниот живот
- ✓ Поттикнување на демократската партиципација на граѓаните преку развој на локалната самоуправа, при што ќе се унапредува и почитува идентитетот на заедниците.

Рамковниот договор предвидува:

- ✓ Прекинување на непријателствата
- ✓ Развој на децентрализирана власт
- ✓ Почитување на принципот на недискриминација и правична застапеност
- ✓ Обезбедување посебни собраниски процедури
- ✓ Промена во образованието и употребата на јазиците
- ✓ Изразување на идентитетот.

Имплементацијата на Рамковниот договор ќе се оствари преку:

Анекс А: Усвојување амандмани на Уставот на Република Македонија (менување на Преамбулата и членовите: 7, 8, 19, 48, 56, 69, 77, 78, 84, 86, 104, 109, 114, 115, 131).

Анекс Б: Измени во законодавството:

- Закон за локална самоуправа
- Закон за локално самофинансирање
- Закон за општински граници
- Закони кои се однесуваат на полицијата лоцирана во општините
- Закон за државни службеници и јавна администрација
- Закон за изборни единици

- Правила за Собранието (Деловник)
- Закони што се однесуваат на употребата на јазиците
- Закон за Народен правобранител

Анекс Ц: Имплементација и мерки за градење доверба:

- Меѓународна поддршка
- Попис и избори
- Враќање на бегалците, ревитализација и обнова
- Развој на децентрализирана власт
- Недискриминација и правична застапеност
- Култура, образование и употреба на јазиците.²⁰

3.2. Области кои ги опфаќа Рамковниот договор

Рамковниот договор ги опфаќа следниве области.

Развој на децентрализирана власт - се зголемија надлежностите на општините согласно меѓународните стандарди и се изврши ревизија на територијалната организација на државата. Како дел од имплементирањето на Охридскиот рамковен договор во Собранието се усвоени Закон за локална самоуправа во 2002 година, потоа Закон за територијална организација, со кој се рedefинираат општинските граници и Закон за фискална децентрализација со кој се предвидува пренос на надлежностите поврзани со финансирањето на општините во 2004 година.

Недискриминација и правична застапеност- соодветна и правична застапеност на граѓаните во органите на државната власт и во други јавни институции на сите нивоа, во војската, полицијата, јавните претпријатија, како и подобрување на нивниот пристап кон јавното финансирање за развој на деловните активности. За спроведување на ова одредба беа направени измени во законодавството, спроведени реформски процеси во јавната администрација, како и забрзана обука за припадниците на заедниците.

²⁰ Перспективите на Рамковниот договор: Можно видување на платформата за акција на НВО секторот во Македонија, Скопје: Институт отворено општество-Македонија, стр. 2-3.

Воведување собраниски процедури - Рамковниот договор во точката 5 регулира Посебни собраниски процедури. Имено, за закони што директно ги засегаат културата, употребата на јазиците, образованието, личните документи и употребата на симболите, Собранието да донесува одлуки со мнозинство гласови од присутните пратеници, при што мора да има мнозинство гласови од присутните пратеници претставници на заедниците кои не претставуваат мнозинство во Република Македонија (т.н. Бадентерово или двојно мнозинство). Исто така, Рамковниот договор нуди уште едно решение кое е во функција на гарантирање на правото на вето, имено, основа Комитет за односи меѓу заедниците кој ќе функционира во Собранието. Овој Комитет е надлежен да одлучува и да дава мислење за законите, за кои Собранието на пленарна седница не може да одлучи дали е потребно двојно гласање или примена на принципот на Бадентер.

Изразување на идентитетот - припадниците на заедниците имаат право слободно да го изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и особеностите на своите заедници и да ги употребуваат симболите на својата заедница. Републиката им ја гарантира заштитата на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на сите заедници. Припадниците на заедниците имаат право да основаат културни, уметнички, образовни институции, како и научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет.

Припадниците на заедниците имаат право на настава на својот јазик во основното и средното образование на начин утврден со закон. Воведување канал на националната телевизија кој прикажува програма на јазиците на сите заедници.

Образование и употребата на јазиците - со измените и дополнувањата на Законот за високо образование се основа Државен универзитет во Тетово со што се имплементираше обврската од Рамковниот договор за државно финансирање на високото образование на јазик што го зборуваат најмалку 20% од населението во Македонија. Со Закон се уредува употребата на јазикот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Македонија. Областите во кои се применуваат законските одредби за употребата на јазиците се: Собранието на Република Македонија, објавувањето на законите, кривичните и граѓанските судски постапки, личните документи,

образованието и науката, културата, комуникацијата на граѓаните со локалната, регионалната и централната власт.

Рамковниот договор предвидува редефинирање на македонскиот политички образец, се со цел да се излезе во пресрет на мултикултурните и мултиетничките потреби на македонското општество и на тој начин да се постигне повисок степен на интегрираност.

Преку реформите се правеа напори формално да се зајакне граѓанската природа на државата, во исто време, Рамковниот договор вклучи одредени елементи на консочијана демократија како што се: правото на меѓусебно вето. Ова право се применува за точно утврдени прашања и е познато како Бадентерово мнозинство (по име на францускиот правник Бадентер), или двојно мнозинство; Пропорционалноста односно соодветна и правична застапеност на малцинските заедници во јавната администрација, во војската полицијата, образованието и во сите останати области.

Охридскиот договор се потврдува како еден од низата договори кои судрените страни од бившите југословенски републики ги склучија со помош на меѓународната заедница и со обврски и права во однос на неа.²¹

Според професорот Владо Поповски, (кој учествуваше во целиот тек на преговорите како советник на Претседателот на државата Борис Трајковски), со цел да се прекине меѓуетничкиот судир и да се избегне неговата ескалација, која, повеќе од сигурно, би имала разорно дејство врз општественото ткиво и врз државата, се пристапи кон моделирање на решенија за мирно надминување на воената криза. Односните решенија се побараа во корекцијата на мнозинската демократија со елементи на плуралната демократија. Следствено, моделот на мнозинската демократија кој го обезбедува монополот на мнозинството е коригиран со елементи и механизми на плуралната демократија која овозможува споделување на моќта и на влијанието меѓу мнозинството и заедниците и групите кои не се во мнозинство во државата кога станува збор за позициите и интересите директно сврзани со зачувувањето и развојот на идентитетот на последните (Поповски 2006: 22).

Професорот Љубомир Фрчкоски, кој исто така, учествуваше како експерт-советник во подготвувањето на Рамковниот договор смета дека: “Охридскиот рамковен

²¹Владо Поповски, Форум Аналитика, “Пет години Охридски рамковен договор”, Скопје 2006, стр. 18.

договор, поради многу нешта го смени текот на историјата на Република Македонија по 2001 година и го оценува како политички акт од внатрешен карактер со правни консидарации-одредби во деловите за кои е потребно попрецизно да се дефинираат”. Според Фрчкоски, моделот што во политичкиот систем ќе ги реализира принципите од Рамковниот договор се состои од базични три столба. Првиот столб е проширувањето на употребата на јазикот на малцинските етнички заедници но, на ниво на јасно избегнување на јазична федерализација. Затоа во овој дел од Договорот се дефинира модалитетот на употреба на јазикот и односите на мнозинскиот и на малцинските јазици. Во тоа се следи принципот на “изразување на идентитетот на носителот”, а не симетрична јазична федерализација. Вториот столб е прецизната агенда за правична застапеност на припадниците на малцинствата, со што се бетонира инклузивноста на политиката на државната администрација. Трет столб е локалната самоуправа, каде што се насочуваат поголемиот дел од “вентилациските гасови” на етно енергијата.²²

Охридскиот рамковен договор претставува еден историски документ што е една добра појдовна точка за градење на меѓуетничките односи во Македонија.

²²Марина Митревска: Превенција и менаџирање на конфликти-случај Македонија, Скопје, 2009, стр. 165.

4. УСТАВНИ ИЗМЕНИ

Уставот е највисок правен акт на Република Македонија. Врз основа на одредбите од Охридскиот Рамковен договор, Собранието на Република Македонија, преку амандмани, во ноември 2001 година усвои значајни измени на Уставот. На тој начин одредбите од Рамковниот договор беа преточени во уставни норми.

Рамковниот договор е документ што донесе нови одредби во менаџирањето на меѓуетничките односи на земјата и документ што ги прекина воените дејствија. Од тој аспект, Рамковниот договор е безбедносен документ како одговор на случувањата во Македонија од 2001 година. Практичната имплементација на одредбите на Уставот и на законите кои се инспирирани од Рамковниот договор ќе доведат до крај на безбедносната димензија на Договорот (Јусуф 2006: 72).

Со уставните амандмани во политичкиот систем на Република Македонија се воведуваат нови политики кои во основа го менуваат односот, сфаќањето и третманот на етничките заедници кои не се во мнозинство. Тие, во политичка смисла веќе не се сфаќаат како доминирани малцинства во однос на доминантното мнозинство, и согласно тоа, не се исклучени од можноста да влијаат врз одлуките кои ги засегаат интересите поврзани со нивниот идентитет. Во согласност со Рамковниот договор беше изменета Преамбулата-Амандман IV:1. *Граѓаните на Република Македонија, Македонскиот народ, како и граѓаните кои живеат во нејзините граници кои се дел од албанскиот народ, турскиот народ, влашкиот народ, српскиот народ, ромскиот народ, бошњачкиот народ и другите, преземајќи ја одговорноста за сегашноста и иднината на нивната татковина, свесни и благодарни на своите предци за жртвите и посветеноста во нивните заложби и борба за создавање самостојна и суверена држава Македонија и одговорни пред идните генерации за зачувување и развој на се што е вредно од богатото културно наследство и соживот во Македонија, еднакви во своите права и обврски кон заедничкото добро - Република Македонија - во согласност со традицијата на Крушевската Република и одлуките на АСНОМ и на референдумот од 8 септември 1991 година, одлучија да ја конституираат Република Македонија како самостојна, суверена држава, со намера да се воспостави и зацврсти владеењето на правото, да се гарантираат човековите права и граѓански*

слободи, да се обезбеди мир и соживот, социјална правда, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот, преку своите претставници во Собранието на Република Македонија, избрани на слободни и демократски избори го донесува овој

Со точката 1 на овој амандман се заменува Преамбулата на Уставот на Република Македонија.

Следствено, моделот на мнозинска демократија е коригиран со елементи и механизми на консоцијална демократија која овозможува споделување на моќта и на влијанието меѓу мнозинството и заедниците кои не се во мнозинство во државата, кога станува збор за позициите и интересите што се директно поврзани со зачувување и развој на нивниот идентитет. На пример, Амандман X Гласи: *1. Собранието може да одлучува ако на седницата присуствува мнозинство од вкупниот број пратеници. Собранието одлучува со мнозинство гласови од присутните пратеници, а најмалку со една третина од вкупниот број пратеници, ако со Уставот не е предвидено посебно мнозинство. 2. За закони кои директно ги засегаат културата, употребата на јазиците, образованието, личните документи и употребата на симболите, Собранието одлучува со мнозинство гласови од присутните пратеници, при што мора да има мнозинство гласови од присутните пратеници кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство во Република Македонија. Спорот во врска со примената на оваа одредба го решава Комитетот за односи меѓу заедниците.*

Со овој амандман се заменува членот 69 од Уставот на Република Македонија.²³

Друг аспект е обезбедувањето на правична застапеност на припадниците на немнозинските етнички заедници во државната и јавната администрација, Амандман VI: *1. Соодветна и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во органите на државната власт и другите јавни институции на сите нивоа.*

Со точката 1 на овој амандман се дополнува алинејата 2 на членот 8 од Уставот на Република Македонија.

²³Устав на Република Македонија-со амандманите од ИдоXXX, Службен весник на РМ, Скопје, 2006, стр. 32.

Со ова норма се нудат еднакви шанси на сите, без оглед на нивната етничка припадност, со што се воспоставуваат нови квалитети на системот на владеење.

Друга значајна измена е воведувањето на втор службен јазик, ова е регулирано со Амандман V: 1. *На целата територија во Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, исто така, е службен јазик и неговото писмо, како што е определено со овој член. Личните документи на граѓаните кои зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, се издаваат на македонски јазик и неговото писмо, како и на тој јазик и неговото писмо во согласност со закон.*

Кој било граѓанин кој живее во единиците на локалната самоуправа во која најмалку 20% од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, во комуникацијата со подрачните единици на министерствата, може да употреби кој било од службените јазици и неговото писмо. Подрачните единици надлежни за тие единици на локална самоуправа одговараат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик и писмо што го употребува граѓанинот. Секој граѓанин во комуникација со министерствата може да употребува еден од службените јазици и неговото писмо, а министерствата одговараат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик и писмото што го употребува граѓанинот. Во органите на државната власт во Република Македонија службен јазик различен од македонскиот јазик, може да се користи во согласност со закон.

Во единиците на локалната самоуправа јазикот и писмото што го користат најмалку 20% од граѓаните е службен јазик, покрај македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. За употребата на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20% од граѓаните во единиците на локалната самоуправа, одлучуваат органите на единиците на локалната самоуправа.

Со овој амандман се заменува членот 7 од Уставот на Република Македонија.

Ова значи дека се што е поврзано со употребата на јазиците се регулира со Уставот на Република Македонија и со законите како правни акти кои ги донесува Собранието на Република Македонија.

Институционалните промени, односно интегрирањето на одредбите од Рамковниот договор во системот преку уставните и законските промени, доведоа до промени и во перспективите на Македонија - од земја што треба да се стабилизира до европска земја која треба да се приклучи на Европската унија.

5. ЕЛЕМЕНТИ НА КОНСОЦИЈАЛНАТА ДЕМОКРАТИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во Република Македонија не постои класичен модел на консоцијална демократија, но, одредени елементи на овој модел може да се препознаат во политичкиот систем на државата кои беа воведени со уставните амандмани врз основа на одредбите од Охридскиот рамковен договор.²⁴

Доколку направиме анализа на основните елементи и поволните фактори на консоцијалната демократија во Република Македонија по 2001 година, ќе можеме да видиме дали таа навистина постои или не.

Првиот елемент на консоцијалната демократија во Македонија може да се идентификува во правото на вето познато како принципот на Бадентер или двојно мнозинство.²⁵ Иако правото на вето не е децидно утврдено со уставните амандмани, тоа се посебните собраниски процедури. Во политичката теорија ваквата посебна собраниска процедура се нарекува право на уставно вето (Иванов, 2005: 326). Донесувањето на многубројни закони како што се: законите во областа на културата, употребата на јазиците, образованието, личните документи, употребата на симболите; Законот за локална самоуправа; Законот за територијална организација; Законот за град Скопје; Законот за локално финансирање, како и изборот на Народен правобранител, тројца од седум членови на Судскиот совет, тројца од девет судии на Уставниот суд, се поврзани со правото на вето односно двојно мнозинство кое може да се препознае во уставните амандманите X, XI, XIV, XV, XVI, XVIII и XXII.

²⁴ Дека после Рамковниот договор, во Република Македонија се воведени елементи и механизми на консоцијална демократија, пишуваат и други автори и познавачи на политичкиот систем. Види: Ѓорге Иванов: “Консоцијална демократија”, Зборник во чест на животот и делото на Стеван Габер, Скопје, 2005; Гордана Силјановска-Давкова: “Третиот бран Македонската демократија-на ноевиот чун или на титаник”, Македонија во глобализацијата, Скопје, 2004; Мерсел Биљали: “Пострамковна Македонија”, Форум Аналитика, Скопје, 2006; Флориан Бебер: Поделба на власта и спроведување на Охридскиот рамковен договор, Скопје, 2008; Ризван Сулејмани: “Консоцијална демократија и поделба на моќта во Македонија”, Скопје, 2008; Билјана Ванковска: “Политички систем на Република Македонија”, Скопје, 2014.

²⁵ Принципот на Бадентер е наречен според францускиот професор по уставно право и раководител на некогашната Арбитерна комисија формирана на почетокот од распадот на поранешна Југославија. Покрај другото, од раководителот на оваа Комисија произлезе принципот на застапеност на малцинствата во процесите на донесување одлуки кој денес може да се спроведе во Македонија.

Принципот на двојно мнозинство се применува и на централно - Собрание, и на локално ниво- советите на општините.

Вториот елемент од консоцијалната демократија може да се препознае во Комитетот за односи меѓу заедниците, составен од 19 членови, според амандман XII. Комитетот разгледува прашања за односите меѓу заедниците и дава мислења и предлози за нивно решавање. Собранието е должно да ги разгледува и да донесе одлука во врска со нив. Може да се констатира дека се работи за неформален, втор дом на Собранието во сферата на меѓуетничките прашања (Силјановска-Давкова 2004: 168).

Трет елемент на консоцијалната демократија во Македонија е правичната и соодветна застапеност на заедниците во сите органи на државната власт и другите јавни институции на сите нивоа. Овој принцип се провлекува речиси низ сите закони со кои се уредува составот на институциите. Овој принцип станува темелна вредност на уставниот поредок на Република Македонија со амандман VI. Заштитата на ова начело му е доверена на Народниот правобранител.²⁶“При вработување на лица во Министерството за внатрешни работи и во полицијата, треба да бидат застапени на правичен и соодветен начин граѓаните кои им припаѓаат на сите заедници, почитувајќи ги критериумите на компетентност и професионалност”.²⁷Застапеноста на припадниците на заедниците, се предвидува да биде пропорционално со составот и распространетоста на населението во земјата.

Што се однесува до другите основни карактеристики или елементи на консоцијалната демократија, во Република Македонија може делумно да се препознаат. Така, кога станува збор за голема коалиција на власт, таа не е предвидена со Уставот. Во Македонија постои традиција и сите досегашни влади биле коалиции од македонски и албански политички партии, меѓутоа, тие коалиции биле само од политичките партии кои освоиле мнозинство гласови на изборите. Што значи, тие не се коалиции од сите водачи или претставници на сите сегменти, на пример, идеолошки, религиозни, културни, етнички, кои постојат во Македонија. Исто така, влијанието на Рамковниот договор во поглед на споделувањето на власта е

²⁶Закон за Народен правобранител, член 11.

²⁷Закон за полиција, член 96.

ограничено, имено, уставните измени врз основа на Рамковниот договор не предвидуваат вклучување на албанските партии во Владата. Низ неформален договор се наметна правилото владата да се конституира од победничките партии кај македонскиот и албанскиот електорат (Ванковска 2014: 162).

Може да се каже дека ниту таканаречената Пржинска влада-техничка влада²⁸, не е голема коалиција од консоцијален тип, туку политички договор меѓу двете најголеми македонски партии ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ со решение кое го оптоварува буџетот. Така на пример, при техничка влада во одредени министерства се назначува министер од партијата која е опозиција, дополнителен министер од партијата која е позиција и, исто така, останува на функција заменик министерот кој обично е коалиционен партнер од владејачката партија.

Автономијата на сегментите делумно се препознава во децентрализацијата односно во широката надлежност на општините врз основа на амандман XVII. Некои автори во Македонија се на мислење дека со Законот за територијална организација и редефинирањето на општинските граници е направено по етнички линии. Ревидирањето на општинските граници, по резултатите од пописот, нема друга смисла освен од нивно поставување врз етничка основа (Иванов 2005: 327).

Според професорката Ванковска- она што на сегашните решенија им дава нова (етничка) димензија е фактот дека за прашањата поврзани со локалната самоуправа се одлучува не само со двотретинско, туку и со двојно мнозинство. Дополнително, начинот и критериумите според кои се изврши ревизијата на општинските граници во 2004 година покажа дека приоритет беше обезбедувањето на територијална автономија на заедниците, кои на локално ниво можат да ја остваруваат власта за најважните прашања од нивни интерес. Така, локалната самоуправа од право на граѓаните стана право на заедниците (Ванковска 2014: 164).

Меѓутоа, реформата на локалната самоуправа во голема мерка е де-етнизирана и заокружена со цел да соодетствува повеќе на европските стандарди за добро

²⁸ Кон почетокот на 2015 година настана политичка криза во Македонија. Опозициската партија СДСМ не ги признаваше резултатите од Парламентарните и Претседателските избори кои беа одржани на 13 и 27 април 2014 година, на кои избори победи владејачката ВМРО-ДПМНЕ. Веднаш по изборите лидерот на опозицијата изјави дека СДСМ нема да влезе во Собранието додека не се обезбедат услови за фер избори и додека не се формира техничка влада која ќе ги организира изборите. На 2 јуни 2015 во Пржино политичките лидери потпишаа договор според кој 100 дена пред одржување на парламентарни избори ќе се формира Техничка влада која ќе ги спроведува изборите.

владеење (субсидијарност), отколку да ја поддржува локалната самоуправа на некоја етничка заедница. Реформите на локалната самоуправа главно беа фокусирани на правно регулирање на трансферот на надлежностите, финансиите и на ресурсите човечки и материјални. Од друга страна, и во клучните одредби на Рамковниот договор, односно каде се дефинирани основните принципи стои дека: *“не постојат територијални решенија за етничките прашања”*.

Во Република Македонија нема територијална или културна автономија на етничките заедници туку постои општинска децентрализација која треба да обезбеди и поголема вклученост на недоминантните заедници на локално ниво. Од друга страна, не може да владее волјата на етничката заедница која е мнозинство во одредена општина, бидејќи и на локално ниво се применува правилото на гласање со двојно мнозинство, и заедницата која во случајот е малцинство, може да го спречи процесот на донесување одлуки во Советот на општината.

На парламентарните и локалните избори (со исклучок на изборот на претседател на државата и на градоначалник, каде се применува мнозинскиот изборен модел), се применува пропорционалниот изборен модел (во шест изборни единици), што е во согласност со консоцијалниот модел на демократија. Меѓутоа, севкупно гледано, не може да се каже дека изборниот систем дава особени привилегии, ниту кон помалубројните заедници, ниту пак, дека има карактеристики на систем на споделување на власта.

Прашањето за употребата на јазиците е регулирано во согласност со одредбата од Рамковниот договор. Во Република Македонија службен јазик, покрај македонскиот и кирилското писмо, е и јазикот и неговото писмо што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, тоа е утврдено во член 7 став 2 од Уставот. Со ова одредба се овозможува употреба на јазиците во работата на: Собранието (во работните тела и пленарните седници); Објавувањето на законите; Употребата на јазикот во текот на кривичните и граѓанските судски постапки; Издавањето на лични документи; Комуникацијата на граѓаните со локалната, регионалната и централната власт. Со ова е проширена употребата на јазикот на немнозинските етничките заедници особено на албанската заедница.

Консоцијалната демократија, може да се каже, дека е повеќе карактеристична за државите кои според своето уредување се федерации (Швајцарија, Белгија, Босна и Херцеговина и сл.), додека, Република Македонија според уставното уредување е унитарна држава а тоа го налагаат и основните принципи на Рамковниот договор.

Ако се поаѓа од поволните услови за остварување на консоцијалниот модел на демократија, може да се констатира дека во Република Македонија не постојат и поволните услови за остварување на консоцијална демократија. Така, ако вршиме компарација со некои од условите кои ги наведува Аренд Липхарт, а кои беа образложени во првиот дел од овој труд, може да се констатира следново. Прво, треба да постои многустрана рамнотежа на моќта на сегментите, наместо биполарна. Значи, треба да постојат од три до пет сегменти, да нема доминантен сегмент и тие треба да бидат хомогени, изолирани и да не се менуваат по големина и моќ. Во Македонија имаме доминантен сегмент тоа е македонскиот (64.18%)²⁹, додека албанци 25,17%, соодносот на двата најголеми сегменти не е ни приближен по големина. Исто така, постои и различна моќ, на пример, економска нееднаквост.

Второ, треба да има расцепи што се вкрстуваат а не што се раздвојуваат. Во македонското општество главниот расцеп е меѓу две доминантни заедници, македонската и албанската, и двете најголеми заедници се разликуваат по многу основи: Македонската заедница има различен јазик, религија и различен етнички идентитет. Албанската заедница има различен етнички идентитет, различен јазик и религија. Значи, постои еден расцеп кој во ни една основа не се вкрстува.

Трето, да постои традиција на политичко усогласување и толеранција, овој услов можеби најмногу недостасува на политичкиот простор во Македонија. На нашите елити им недостига политичка култура која би влијаела врз начинот на донесување одлуки и преговарањето, кои често преминуваат во уцени и блокади.

Четврто, да постои надворешна опасност за сите сегменти, и ова различно се толкува кај нас, надворешната опасност која би ги обединила различните етнички заедници е мала. Што се однесува до условот “надворешна опасност за сите

²⁹ 1.297.981 Македонци, 509.083 Албанци, 77.959 Турци, 53.879 Роми, 35.939 Срби, 17.018 Бошњаци, 9.695 Власи и 20.993 „други“. Попис 2002 – Книга X: вкупно население според етничка припадност, мајчин јазик и религија. Државен завод за статистика. Официјална веб локација на Државниот завод за статистика;Податоци од Пописот во 2002 година, види во Државен завод за статистика: <http://www.stat.gov.mk/>

сегменти”, тој воопшто не ги хомогенизира сегментите, иако овој услов постои и е евидентен пред се во однесувањето на соседите во РМ. Имено, и покрај декларативните заложби за унитарна Македонија, во реалното однесување на некои се забележува неприфаќањето на Република Македонија како унитарна и демократска држава која го завзема централното место на Јужниот Балкан и која на тој начин претставува крај за вековните снисhta за големосрпските, големобугарските, грчките и албанските територии (Силјановска-Давкова 2004: 171).

Петто, да постои соработка меѓу елитите и стабилна поддршка од масите, општо познато е дека елитите во Македонија соработуваат претежно за остварување лични интереси, и поддршката од масите ја добиваат најчесто преку манипулации. Елитите беа етнички но не и етички и тие соработуваа како олигархиски клики (Силјановска-Давкова 2004: 172).

Шесто, да станува збор за мала земја, овој услов го исполнува Република Македонија, (25.713 км², и малубројно население (2.022.457 жители). Но, мала земја значи и мала понуда на квалитетни политичари (Силјановска-Давкова 2004: 172).

Консоцијалниот модел треба да биде прифатен доброволно. Во Република Македонија, имаше бурни реакции и спортивставени ставови и поради елементите и механизмите на овој модел кои беа воведени врз основа на Рамковниот договор. Внесувањето на консоцијациски елементи беше резултат на тешки преговори и притисок на меѓународните медијатори, а не на внатрешен договор (Ванковска 2014: 166).

Дефиницијата на политичкиот систем се уште е амбивалентна. Македонскиот систем е хибриден модел во кој се комбинираат елементи од парламентарна и од консоцијациска демократија, без притоа елементите да бидат избалансирани. Се случува аналитичарите (во зависност од позиција на која заедница да гледаат) да зборуваат за доминација на едниот или на другиот аспект, но ретко кога зборуваат за конзистентна мешавина и модел соодветен на македонските услови (Ванковска 2014: 166).

Може да се констатира дека Република Македонија е слаб консоцијален систем. Значи, со Рамковниот договор и уставните начела произлезени од него не се постигна конвенционален систем на консоцијална демократија бидејќи, недостигаат некои

аспекти карактеристични за овие системи, какви што се цврсто поставен предуслов за формирање големи коалиции на власт, како и јасна форма на самоуправа во заедницата, било да е тоа на територијална или лична основа.

РЕЗИМЕ

Демократијата е најпосакуваниот облик на власт, во нејзиното традиционално сфаќање, демократијата се определува како владеење на народот. Меѓутоа, се повеќе предмет на расправа станува односот мнозинство-малцинство, чие постоење претставува општествена законитост. Принципот на консензус како основа на одлучувањето во една заедница, станува актуелен во консоцијалните демократии.

Консоцијалната демократија ја обележуваат четири елементи: првиот елемент е фактот дека на власт е голема коалиција на политичките водачи на сите позначајни сегменти на определено плурално општество; вториот елемент на консоцијалната демократија е правото на вето; третиот елемент е пропорционалноста како основно мерило при одредувањето на политичката застапеност при именувањето на државните службеници и распределбата, и четвртиот елемент е високиот степен на самостојност на сегментите во одлучувањето и решавањето за внатрешните прашања. Искуствата од примената на овој модел укажуваат дека мора да постојат поволни услови за да профункционира.

Различните групи кои бараат признавање на нивниот идентитет и прифаќање на нивните културни разлики, според Кимлика, честопати се формулира како “предизвикот на мултикултурализмот”. Според овој автор, постојат различни начини на кои малцинствата се вклучуваат во политичките заедници: преку освојување и колонизација на некои претходни автономни општества, па сè до доброволна имиграција на поединци и семејства.

Во сите либерални демократии, еден од клучните механизми за прифаќање на културните разлики е заштитата на граѓанските и на политичките права на поединците. Заштитата овозможена од тие заеднички права на граѓанството е доволна за повеќето од легитимните форми различност во општеството.

Со распаѓањето на Југословенската федерација на почетокот на 90-те години на XX век, Република Македонија се здоби со независност на демократски и мирен начин. По што настанува радикално менување на општествено-економските и политичките односи. Во 1990 година се воспостави повеќепартискиот систем во Македонија, истата година се одржаа првите повеќепартиски избори, се

конституираше првиот плурален парламент, се донесе првиот Устав на независна Република Македонија, со што се создаде правна и институционална рамка за парламентарна демократија.

Уставот од 1991 е менуван повеќепати, но, со Амандманите IV до XVIII се направија суштински измени на Уставот на Република Македонија, врз основа на Охридскиот рамковен договор.

За да се запре конфликтот во Македонија во 2001 година и да се обезбеди мирот во државата, со посредство на меѓународната заедница, македонските и албанските политички лидери постигнаа политички договор за мир, тоа е Охридскиот Рамковен договор потпишан на 13. 08. 2001 година, со што беше ставен крај на седумесечниот конфликт во Република Македонија.

Рамковниот договор има за цел:

- Да се сочува демократијата во Република Македонија
- Поблиски и поинтегрирани односи со Евро-атланската заедница
- Промовирање на мирниот и хармоничен развој на граѓанското општество
- Почитување на етничкиот идентитет и интересите на сите македонски граѓани.

Рамковниот договор предвидува:

- Прекинување на непријателствата
- Развој на децентрализирана власт
- Почитување на принципот на недискриминација и правична застапеност
- Обезбедување посебни собраниски процедури
- Промени во образованието и употребата на јазиците
- Изразување на идентитетот.

Имплементацијата на Рамковниот договор ќе се оствари преку: *Анекс А*: Усвојување амандмани на Уставот на Република Македонија (менување на Преамбулата и членовите: 7, 8, 19, 48, 56, 69, 77, 78, 84, 86, 104, 109, 114, 115, 131). *Анекс Б*: Измени во законодавството: *Анекс Ц*: Имплементација и мерки за градење доверба:

Врз основа на одредбите од Охридскиот Рамковен договор, Собранието на Република Македонија, преку амандмани, во ноември 2001 година усвои значајни измени на Уставот. На тој начин одредбите од Рамковниот договор беа преточени во уставни норми.

Со уставните измени, во Република Македонија по 2001 година може да се констатира дека нема класичен модел на консоцијална демократија, но, одредени елементи на овој модел може да се препознаат во политичкиот систем кои беа воведени со уставните амандмани врз основа на одредбите од Охридскиот рамковен договор.

Првиот елемент на консоцијалната демократија во Македонија може да се идентификува во правото на вето познато како принципот на Бадентер или двојно мнозинство. Иако правото на вето не е децидно утврдено со уставните амандмани, тоа се посебните собраниски процедури.

Вториот елемент на консоцијалната демократија во Македонија е правичната и соодветна застапеност на заедниците во сите органи на државната власт и другите јавни институции на сите нивоа. Ова станува темелна вредност на уставниот поредок на Република Македонија.

Останатите основни карактеристики на консоцијалната демократија, во Република Македонија може делумно да се препознаат. Така, кога станува збор за голема коалиција на власт, во Македонија постои традиција и сите досегашни влади биле коалиции од македонски и албански политички партии, меѓутоа, тие коалиции биле само од политичките партии кои освоиле мнозинство гласови на одржаните избори.

Автономијата на сегментите се препознава во широката надлежност на општините, оваа реформа во голема мерка е де-етнизирана и заокружена со цел да соодветствува повеќе на европските стандарди отколку да ја поддржува локалната самоуправа на некоја етничката заедница.

На парламентарните и локалните избори (со исклучок на изборот на претседател на државата и на градоначалник), се применува пропорционалниот изборен модел што е во согласност со консоцијалниот модел на демократија. Меѓутоа, севкупно гледано, не може да се каже дека изборниот систем има карактеристики на систем на споделување на власта.

Во Република Македонија не постојат и поволните услови за остварување на моделот на консоцијална демократија.

Врз основа на компарацијата на елементите и поволните услови за консоцијалната демократија со уставните измени врз основа на Рамковниот договор, може да се констатира дека Република Македонија по 2001 година е слаб консоцијален систем.

На 14 март 2018 година Собранието на Република Македонија со многу турбуленции (претседателот на Република Македонија Ѓорге Иванов не го потпиша указот за прогласување на новиот Закон и тој беше објавен во Службен весник со потпис на претседателот на Собранието, потоа Законот беше доставен до Венецијанската комисија која имаше забелешки за начинот како беше донесен Законот), го усвои новиот Закон за употреба на јазиците со што беше заокружен и завршен процесот на имплементација на одредбите од Рамковниот договор. Потоа, се укина Секретаријатот за Рамковен договор кој 15 години имаше надлежност за спроведување на Договорот, и беше формирано ново Министерство за политички систем и односи меѓу заедниците. Може да се каже дека од еден значаен документ, кој имаше целосна меѓународна поддршка, кој го прекина вооружениот конфликт (би рекла апсурден конфликт), во Македонија и спречи да ескалира ситуацијата, кој требаше да го подобри демократскиот капацитет на државата, да обезбеди, правичност, квалитет и компетентност на сите заедници во институциите на системот, политичката партија на албанците во Македонија ДУИ во соработка со македонските партии СДСМ и ВМРО-ДПМНЕ со кои беше во владина коалиција, Рамковниот договор го деградира и го претвори во инструмент што го користеше за манипулации, дневни политички игри и реализација на лични, деформирани интереси спротивни на општествената реалност. Еден преседан кој мислам дека не може да се сретне во ниту една друга земја во светот, се вработувањата во државната администрација врз основа на Рамковниот договор, имено, беа вработени стотина лица кои и ден денес не се систематизирани на работни места, некои од нив живеат и работат во други држави, меѓутоа во Македонија остваруваат приход врз основа на плата и им тече работен стаж.

Предизвиците на Република Македонија не престануваат, имено, на 17.06.2018 година од шефовите на дипломатијата на Република Македонија Никола Димитров, Република Грција Никос Косијас и посредникот на ООН Метју Нимиц, беше потпишан Преспанскиот договор, со кој се заменува Привремената спогодба потпишана во

Њујорк на 13 септември 1995 година, со што се стави крај на 27 годишниот спор за името на Македонија со Грција. Врз основа на овој Договор, на 11.01.2019 година, Собранието со 81 глас “ЗА” ги прогласи четирите уставни амандмани со кои ќе се промени уставното име на Република Македонија во Република Северна Македонија, а Грција ќе го признае државјанството на соседната земја како македонско/граѓанин на Република Северна Македонија, официјалниот јазик ќе се именува како македонски јазик и нема да го попречи членството на Република Северна Македонија во меѓународните организации.

Со промената на името во Република Северна Македонија се променија и евроатланските перспективи на државата. На 30.03.2020 година и официјално Република Северна Македонија пристапи и стана 30-та земја членка на НАТО. Во тек е процесот за отварање пристапни преговори со Европската унија.

Се надевам дека со промените кои ќе следат ќе се решат горливите проблеми кои ја следат ова држава од нејзината независност до денес и конечно ќе заживеат и профункционираат правната држава, владеењето на правото, независно судство, институции на системот без корупција и криминал, одговорна власт.

ЛИТЕРАТУРА

1. Arthur, G. 1961. The Federal Government of Switzerland, Boston: Houghton Mifflin
2. Balalovska, K. Silj, A. Zucconi, M. 2002. Minority Politics in Southeast Europe: Crisis in Macedonia. Ethnobarometer
3. Belamaric, B. 2003. The language of the 2001 Macedonian Constitution: Southeast European Politics
4. Биљали, М. 2006. Пострамковна Македонија, Скопје: Форум - Центар за стратемиски истражувања и документација
5. Бебер, Ф. 2008. Поделба на власта и спроведување на Охридскиот рамковен договор, Скопје: Фондација Фридрих Еберт
6. Силјановска Давкова, Г. 2004. “Третиот бран” Македонската демократија- на ноевиот чун или на титаник, Македонија во глобализацијата, Скопје: Економски факултет
7. Сулејмани, Р. 2008. Консоцијална демократија, Поделба на власта и спроведување на Охридскиот рамковен договор, Скопје: Фондација Фридрих Еберт
8. Ванковска, Б. 2014. Политички систем на Република Македонија, Скопје.
9. Иванов, Ѓ. 2001. Нацрт-амандманите на Уставот на Република Македонија, Скопје: Правен факултет “Јустинијан први”
10. Кимлика, В. 2004. Мултикултурно граѓанство, Скопје: Институт за демократија, солидарност и цивилно општество
11. Kammen, M. 1980. People of paradox, Oxford, University Press, New York
12. John, F. 1996. The politics of Belgium: A Unique Federalism, Boulder, Colo: Westview
13. Јовевска, А. 1999. Изборните концепти во теориите на демократијата, Скопје: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања
14. Lehmbruch, Gerhard, 1993. Consociational Democracy and Corporatism in Switzerland. Publius 23, no.2
15. Lijphart, A. 1984. Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries. New Haven and London: Yale University Press

16. Липхарт, А. 1994. Демократијата во плуралните општества, Скопје: Степ
17. Liphart, A. 2003. Modeli demokratije, Beograd: CDI i Sluzbeni list Srbije i Crne Gore
18. Markus, C. 1996. Consensus versus Majoritarian Democracy: Political Institutions and Their Impact on Macroeconomic Performance and Industrial Disputes, Comparative Political Studies 29, no.1
19. Митреска, М. 2009. Превенција и разрешување на конфликтот во Република Македонија, Превенција и менаџирање на конфликти - случај Македонија, Скопје: Бомат графикс
20. Норвешки хелсиншки комитет. 2003. Извештај, Скопје: Фондација Институт отворено општество
21. Поповски, В. 2006. Охридскиот договор како своеобразен модел, Скопје: Форум - Центар за стратешки истражувања и документација
22. Прилог кон јавната расправа, 2001. Нацрт-амандманите на Уставот на Република Македонија, Скопје: Правен факултет “Јустинијан први”
23. Перспективите на Рамковниот договор: можновидување за платформа за акција на НВО секторот во Македонија, 2001. Скопје: Институт отворено општество
24. Трајковски, И. 2005. Политика на човековите права, 1 дел: основни поими, Скопје: Филозофски факултет
25. United Nations Development Programme. 1994. Human Development Report 1994. New York: Oxford University Press
26. Human Development Report 1997. New York: Oxford University Press
27. Устав на Република Македонија. 2006. Скопје: ЈП Службен весник на РМ
28. Фрчкоски, Љ. и Иванов, Ѓ. 2003. Современи политички теории, Скопје: Правен факултет “Јустинијан први”
29. Форум аналитика. 2006. Пет години Охридски рамковен договор, Скопје: Форум - Центар за стратешки истражувања и документација
30. Државен завод за статистика: <http://www.stat.gov.mk/>
31. Секретаријат за имплементација на Рамковниот договор: <http://www.siofa.gov.mk/>

32. <http://rasinskiparlament.com/demokratija/>
33. [хтп://иус.бг.ац.рс/проф/Материјали/јовмио/Документи/Облици%20политичког%20поретка%20и%20питање%20најболјег%20облика.хтм](http://иус.бг.ац.рс/проф/Материјали/јовмио/Документи/Облици%20политичког%20поретка%20и%20питање%20најболјег%20облика.хтм)